

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το Χρονικό μιας μη Ευτυχισμένης Οικογένειας (;)

Έρευνα, σενάριο, χρονοδιάγραμμα προβών και αξιολόγηση.

Πτυχιακό Μάθημα II «Σύνθεση για τις Τέχνες της Παράστασης»
ΣΟΦΙΑ ΣΚΟΡΔΑ
M2013059

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
ΔΗΜΗΤΡΑ ΤΡΥΠΑΝΗ

Κέρκυρα, 2018

Περιεχόμενα:

1. Αρχική ιδέα: Το αρχέτυπο της «Μάνας» σύμφωνα με τον Carl Gustav Jung.....	2
2. Ασυνείδητο.....	3
3. Αρχέτυπα.....	4
3. 1. Το αρχέτυπο στο Χριστιανισμό.....	6
3. 2. Το αρχέτυπο της Μεγάλης Μητέρας.....	6
3. 2. 1. Η Μάνα.....	7
4. Άλλα αρχέτυπα.....	8
5. Μητριαρχία.....	9
6. Αμαζόνες.....	11
7. Φεμινισμός.....	11
7. 1. Ο Φεμινισμός και η αρχαία Αθηναία.....	12
7. 2. Ο ρόλος της γυναίκας στον Ευριπίδη.....	12
7. 3. Το έθιμο της γυναικοκρατίας - «Κόλιντα Μπάμπω».....	13
8. Η αρχή της ζωής, τα ήθη και έθιμα.....	14
8. 1. Τελετουργικά γέννας στον Ελλαδικό χώρο.....	15
8. 2. Προλήψεις και έθιμα.....	16
9. Επιρροές από τις άλλες τέχνες.....	17
10. Σενάριο με οδηγίες προς τους ηθοποιούς και Technical Rider.....	18
11. Χαρακτηριστικά έργου «Το χρονικό μιας μη ευτυχισμένης οικογένειας (;)».....	21
12. Χρονοδιάγραμμα προβών.....	22
13. Κριτική αξιολόγηση/αποτίμηση.....	23
14. Βιβλιογραφία.....	26

1. Αρχική ιδέα: Το αρχέτυπο της «Μάνας» σύμφωνα με τον Carl Gustav Jung.

Η πιο σημαντική πιθανώς εμπειρία στη ζωή του Carl Gustav Jung υπήρξε η επαφή του με τον Αυστριακό ψυχίατρο Sigmund Freud και κυρίως η σχέση του με την ψυχολογία της υστερίας και τα όνειρα. Αυτό που τον εντυπωσίασε περισσότερο φαίνεται πως ήταν το έργο του S. Freud πάνω στην «Ερμηνεία των Ονείρων», το οποίο θεωρούσε την πληρέστερη προσπάθεια που έγινε για να κατακτηθεί το αίνιγμα της ασυνείδητης ψυχής πάνω στο φαινομενικά στέρεο έδαφος του εμπειρισμού¹.

Αν και στενός φίλος και συνεργάτης του Freud, το 1913 ο Carl G. Jung διαφώνησε μαζί του και αποχώρησε από τη «Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρία» που είχαν ιδρύσει μαζί. Συγκεκριμένα, η δημοσίευση του έργου του Jung «Σύμβολα και Μεταμορφώσεις» οδήγησε στην οριστική ρήξη της σχέσης τους, μια ρήξη η οποία είχε ξεκινήσει από τις προσωπικές τους διαφωνίες πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας και ερμηνείας των ονείρων αλλά και πάνω σε διαφορές τους ως προς το θέμα της θρησκείας².

Ο Jung πίστευε βαθιά πως αν δεν έχει κανείς με τι να αντικαταστήσει το θρησκευτικό ένστικτο θα πρέπει να το αφήνει άθικτο, καθώς αποτελεί θεμέλιο του ατομικού κόσμου. Η κατάρρευση των θρησκευτικών πεποιθήσεων ακολουθείται συχνά από κατάρρευση της προσωπικότητας, κάτι που ο Jung παρατηρούσε συχνά στους ασθενείς του³.

Είχε, επιπλέον, την ικανότητα για πολύ διανυγή όνειρα και περιστασιακά οράματα. Το φθινόπωρο του 1913, είχε ένα όραμα για μια «τερατώδη πλημμύρα» που κατακλύζει το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης και σκαρφαλώνει στα βουνά της πατρίδας του. Είδε χιλιάδες ανθρώπους να πνίγονται και ο πολιτισμός να καταρρέει. Στη συνέχεια, τα νερά μετατράπηκαν σε αίμα. Αυτό το όραμα ακολουθήθηκε, τις επόμενες εβδομάδες, από όνειρα αιώνων χειμώνων και ποταμών αίματος. Φοβόταν ότι γινόταν ψυχωτικός. Την 1η Αυγούστου του ίδιου έτους, ξεκίνησε ο Παγκόσμιος Πόλεμος⁴.

Με προσοχή ηχογράφησε τα όνειρά του, τις φαντασιώσεις και τα οράματά του, τα σχεδίασε, τα ζωγράφησε και τους έδωσε σχήμα. Διαπίστωσε ότι οι εμπειρίες του έτειναν να διαμορφώνονται σε άτομα, ξεκινώντας από έναν σοφό γέρο και τον σύντροφό του, ένα μικρό κορίτσι. Ο σοφός γέρος εξελίχθηκε, σε πολλά όνειρα, σε ένα είδος πνευματικού guru. Το κοριτσάκι έγινε «anima», η θηλυκή ψυχή, που χρησίμευσε ως κύριο μέσο επικοινωνίας του με τις βαθύτερες πτυχές του ασυνείδητου του. Επίσης, ονειρεύτηκε έναν καφέ νάνο ο οποίος αργότερα ερμηνεύτηκε ως ένας

1 Sigmund Freud, *Η Ερμηνεία των Ονείρων*, Λευτέρης Αναγνώστου (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Επίκουρος, 1995).

2 Carl - Gustav Jung, *Σύμβολα της Μεταμόρφωσης*, Φωτεινός Κατσαούνης (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Αρσενίδης, 1991).

3 Carl - Gustav Jung, *Ψυχολογία και Θρησκεία*, Κώστας Καλογερόπουλος (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2007).

4 Carl - Gustav Jung, *Εισαγωγή στην Ερμηνεία των Ονείρων*, Κώστας Δόλκας (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 1997).

φύλακας της είσοδου στο ασυνείδητο. Ήταν «η σκιά», ένας πρωτόγονος σύντροφος για το εγώ του Jung.

Ονειρευόταν πολύ για τους νεκρούς, τη γη των νεκρών και την ανύψωση των νεκρών. Αυτοί αντιπροσώπευαν το ίδιο το ασυνείδητο - όχι το «μικρό» προσωπικό ασυνείδητο που ο Freud έκανε τόσο μεγάλη διαπραγμάτευση, αλλά ένα νέο συλλογικό ασυνείδητο της ανθρωπότητας, ένα ασυνείδητο που θα μπορούσε να περιέχει όλους τους νεκρούς και όχι μόνο τα προσωπικά μας φαντάσματα. Ο Jung, άρχισε να βλέπει τους ψυχικά ασθενείς ως ανθρώπους που στοιχειοθετούνται από αυτά τα φαντάσματα, σε μια εποχή που κανείς δεν θα έπρεπε να πιστέψει σε αυτά. Με αυτή του την έρευνα, ο ίδιος ήθελε να αποδείξει ότι αν μπορούσαμε να ξαναβιώσουμε τις μυθολογίες μας, καταλαβαίνουμε αυτά τα φαντάσματα, γινόμαστε άνετοι με τους νεκρούς και θεραπεύουμε τις ψυχικές μας ασθένειες⁵.

2. Ασυνείδητο

Οι απόψεις του Jung για το ασυνείδητο διαμορφώθηκαν βάσει των νέων αναζητήσεών του που προέκυψαν από τη ρήξη του με τον Freud. Αναζήτησε μια έγκυρη ψυχολογική βάση τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους ασθενείς του. Πειραματίστηκε με τον εαυτό του και σταμάτησε να διδάσκει, προσπαθώντας να κατανοήσει τις φαντασιώσεις και άλλα ατομικά του περιεχόμενα. Το πείραμά του τελείωσε μετά από 6 χρόνια. Τις εσωτερικές του εμπειρίες τις μετέφερε στο «Κόκκινο Βιβλίο».

Με τον όρο ασυνείδητο ο Jung εννοούσε εκείνη την περιοχή του άγνωστου στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου. Σύμφωνα με τα δικά του λόγια ό,τι συνειδητοποιούμε και το έχουμε ξεχάσει, ό,τι συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις, αλλά δεν σημειώνουμε στο συνειδητό νου, όσα νιώθουμε, σκεπτόμαστε, θυμόμαστε, επιθυμούμε και πράττουμε ακούσια ή δίχως ιδιαίτερη προσοχή, όλα τα μελλοντικά πράγματα που παίρνουν σχήμα και αναδύονται κάποτε στη συνείδηση όλα αυτά αποτελούν περιεχόμενο του ασυνείδητου. Πέραν αυτών, στο ασυνείδητο περιλαμβάνονται απωθημένες οδυνηρές σκέψεις και συναισθήματα. Ονόμασε το σύνολο αυτών των περιεχομένων ατομικό ασυνείδητο, αλλά αναγνώρισε ιδιότητες που δεν βιώνει ο άνθρωπος ατομικά αλλά τις κληρονομεί από μια βαθύτερη και ευρύτερη επικράτεια την οποία ονόμασε συλλογικό ασυνείδητο.

⁵ Sigmund Freud, *Το Εγώ και το Αυτό*, Νίκη Μυλωνά (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Νίκας, 2011) & Sigmund Freud, *Τρεις Μελέτες για τη Θεωρία της Σεξουαλικότητας*, Νίκη Μυλωνά (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Νίκας, 2013) & Carl - Gustav Jung, *Ψυχολογία του Ασυνείδητου*, Έφη Ματθιοπούλου (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2010) & Carl - Gustav Jung (1997), ό.π.

Τα ένστικτα και τα αρχέτυπα είναι εκείνα που διαμορφώνουν το συλλογικό ασυνείδητο και παρουσιάζουν μια κανονικότητα στην εμφάνισή τους⁶.

3. Αρχέτυπα

Το συλλογικό ασυνείδητο περιλαμβάνει εκείνα τα στοιχεία που οι άνθρωποι δεν έχουν βιώσει ποτέ προσωπικά, αλλά τα οποία έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους. Κάποια στοιχεία του συλλογικού ασυνειδήτου γίνονται εξαιρετικά ανεπτυγμένα και ονομάζονται αρχέτυπα. Ο Jung τα χαρακτήρισε επίσης αρχέτυπες ή αρχέγονες εικόνες, αλλά ο ορισμός «αρχέτυπα» φαίνεται να έχει κερδίσει πάνω από αυτά. Ένα αρχέτυπο είναι μια αδιαπραγμάτευτη τάση να βιώνουμε τα πράγματα με κάποιο τρόπο⁷. Το αρχέτυπο δεν έχει καμία δική του μορφή, αλλά ενεργεί ως «οργανωτική αρχή» για τα πράγματα που βλέπουμε ή κάνουμε. Λειτουργεί με τον τρόπο που τα ένστικτα λειτουργούν στη θεωρία του Freud: Για παράδειγμα, στην αρχή το μωρό θέλει να φάει κάτι, χωρίς να ξέρει τι ακριβώς θέλει. Έχει μια μάλλον απροσδιόριστη επιθυμία, η οποία, ωστόσο, μπορεί να ικανοποιηθεί από κάποια πράγματα και όχι από άλλους. Αργότερα, με την εμπειρία, το παιδί αρχίζει να λαχταράει για κάτι πιο συγκεκριμένο όταν είναι πεινασμένο π.χ. ένα μπισκότο, μια μπανάνα, κρέας κλπ⁸.

Τα ένστικτα είναι ασυνείδητες καθορισμένες ψυχολογικές ορμές, ενώ τα αρχέτυπα είναι ασυνείδητες καθορισμένες ψυχολογικές εικόνες και εκδηλώσεις των ενστίκτων. Τα ένστικτα είναι αρχέτυπα βιολογικά προκαθορισμένα, επηρεάζοντας τη συμπεριφορά και βοηθούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Τα πιο αξιοσημείωτα αρχέτυπα είναι αυτά που περιλαμβάνουν: το Persona, τη Σκιά, το Anima και Animus, τον απατεώνα-κακοποιό-κατεργάρη ή κλόουν και τη σπουδαία ή μεγάλη μητέρα⁹.

Το Persona αντιπροσωπεύει τη δημόσια εικόνα μας. Η λέξη προφανώς, σχετίζεται με τη λέξη πρόσωπο και προσωπικότητα, και προέρχεται από τη λατινική λέξη «μάσκα». Παρόλο που ξεκινάει ως αρχέτυπο, από τη στιγμή που σταματήσαμε να το συνειδητοποιούμε, είναι το μέρος του εαυτού μας, το πιο απομακρυσμένο από το συλλογικό ασυνείδητο¹⁰.

Στο αρχέτυπο της «Σκιάς» βρίσκονται η σεξουαλική επαφή και τα ένστικτα της ζωής γενικά. Το συγκεκριμένο αρχέτυπο απορρέει από το παρελθόν μας, το ζώο του παρελθόντος, όταν οι

6 Carl - Gustav Jung (2010), ό.π.

7 Carl - Gustav Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious: Collected Works of C.G. Jung*, Volume 9 (Part 1), 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1969) & Carl - Gustav Jung, *Τέσσερα Αρχέτυπα. Μητέρα, Αναγέννηση, Πνεύμα, Κατεργάρης*, Γιώργος Μπαρουξής (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2009).

8 Sigmund Freud (2013), ό.π.

9 Carl - Gustav Jung (1969), ό.π. & Carl - Gustav Jung (2009α), ό.π.

10 Carl - Gustav Jung (2010), ό.π.

ανησυχίες μας περιορίζονταν στην επιβίωση και την αναπαραγωγή, και όταν δεν είχαμε συνείδηση. Τα σύμβολα της σκιάς περιλαμβάνουν το φίδι (όπως στον κήπο της Εδέμ), το δράκο, τα τέρατα και τους δαίμονες. Συχνά προστατεύει την είσοδο σε μια σπηλιά ή μια λίμνη νερού, που είναι το συλλογικό ασυνείδητο.

Το αρχέτυπο του Anima και Animus βασίζεται πάνω στη θεωρία όχι μόνο του Jung αλλά και του Alfred Adler (ο οποίος ήταν ιατρός και ψυχοθεραπευτής) και του Freud. Οι τρεις παραπάνω συμφωνούν ότι πραγματικά όλοι είμαστε αμφιφυλόφιλοι στη φύση μας. Όταν αρχίζουμε τη ζωή μας ως έμβρυα, έχουμε αδιαφοροποίητα σεξουαλικά όργανα που μόνο σταδιακά, υπό την επίδραση ορμονών, γίνονται αρσενικά ή θηλυκά. Ομοίως, όταν αρχίζουμε την κοινωνική μας ζωή ως βρέφη, δεν είμαστε ούτε άνδρες ούτε γυναίκες με την κοινωνική έννοια. Σε όλες τις κοινωνίες, οι προσδοκίες για τους άνδρες και τις γυναίκες διαφέρουν, συνήθως με βάση τους διαφορετικούς ρόλους μας στην αναπαραγωγή, αλλά συχνά περιλαμβάνουν πολλές λεπτομέρειες που είναι καθαρά παραδοσιακές¹¹. Στην κοινωνία μας σήμερα, εξακολουθούμε να έχουμε πολλά απομεινάρια αυτών των παραδοσιακών προσδοκιών. Οι γυναίκες εξακολουθούν να αναμένεται να είναι περισσότερο ενθουσιώδεις και λιγότερο επιθετικές· οι άνδρες εξακολουθούν να αναμένεται να είναι ισχυροί και να αγνοούν τη συναισθηματική πλευρά της ζωής. Όμως, ο Jung αισθάνθηκε ότι αυτές οι προσδοκίες σήμαιναν ότι έχει αναπτυχθεί μόνο το μισό των δυνατοτήτων μας. Το anima είναι η γυναικεία όψη που υπάρχει στο συλλογικό ασυνείδητο των ανδρών και το animus είναι η αρσενική όψη που υπάρχει στο συλλογικό ασυνείδητο των γυναικών. Και τα δύο μαζί αναφέρονται ως συζυγία. Το anima ή animus είναι το αρχέτυπο μέσω του οποίου επικοινωνούμε με το συλλογικό ασυνείδητο γενικά και είναι σημαντικό να έρθουμε σε επαφή μαζί του. Επίσης, είναι το αρχέτυπο το οποίο είναι υπεύθυνο για ένα μεγάλο μέρος της ερωτικής μας ζωής.

Στη σύγχρονη λογοτεχνία ο απατεώνας-κακοποιός-κατεργάρης ή κλόουν, επιβιώνει ως αρχέτυπο χαρακτήρα - όχι κατ' ανάγκην υπερφυσικό ή θεϊκό - και μερικές φορές είναι απλώς ένα απόθεμα χαρακτήρα. Συχνά, είναι ξεκάθαρος ο ρόλος του σε μια ιστορία, καθώς οι αγωνίες του είναι η αιτία της απογοήτευσης άλλων χαρακτήρων, αλλά ο ίδιος παραμένει άθικτος. Στη μεταγενέστερη λαογραφία, ενσαρκώνεται ως ένας έξυπνος, άτακτος άνθρωπος ή πλάσμα, ο οποίος προσπαθεί να επιβιώσει από τους κινδύνους και τις προκλήσεις του κόσμου χρησιμοποιώντας το δόλωμα και την εξαπάτηση ως άμυνα. Ακόμη, είναι γνωστός για την ψυχαγωγία των ανθρώπων όπως κάνει ο κλόουν¹².

11 Carl - Gustav Jung (1969), ό.π. & Carl - Gustav Jung (2009α), ό.π. & Sigmund Freud (2013), ό.π. & Sigmund Freud (2011), ό.π. & Sigmund Freud, *Beyond the Pleasure Principle*, 1st ed. (NYC: W.W Norton & Company, 1920) & Alfred Adler, «Chapter XV: On Homosexuality [1918]», στο Henry T. Stein (ed.) *The Collected Clinic Works of Alfred Adler. Journal Articles: 1914-1920. Expanding the Horizons of Child Guidance Neurosis & Phychosis* (USA: Classical Adlerian Translation Project, 2003), τόμοι 12, 4ος τόμος, 96-106.

12 Carl - Gustav Jung (1969), ό.π. & Carl - Gustav Jung (2009α), ό.π.

3. 1. Το αρχέτυπο στο χριστιανισμό

Πολλοί ιστορικοί οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με θρησκευτικά ζητήματα υποστηρίζουν ότι κατά τους αιώνες στους οποίους διαμορφωνόταν ο Χριστιανισμός, υιοθετήθηκαν και μεταμορφώθηκαν χαρακτηριστικά θρησκευτικών παραδόσεων, τα οποία προηγήθηκαν και χρειάστηκαν να ανταγωνιστούν μεταξύ τους. Η απόδοση τιμών στο πρόσωπο της Μαρίας (Παναγία) της Καινής Διαθήκης, της μητέρας του Ιησού Χριστού, αποτελεί μεταγενέστερη δογματική εξέλιξη που περιέλαβε στοιχεία προηγούμενων θηλυκών θεοτήτων. Ως «Μητέρα του Θεού» και «Θεοτόκος» ενσωμάτωσε στοιχεία θηλυκών θεοτήτων που επί χιλιετίες πίστευαν ότι συντηρούσαν τους επαναλαμβανόμενους εποχικούς κύκλους θανάτου και αναγέννησης. Ήδη πριν από τον 6ο αιώνα, αποδόθηκαν στη Μαρία χαρακτηριστικά όπως η αειπαρθενία, η οποία ήδη ίσχυε για τη θεά Αθηνά και τη θεά Άρτεμη, και η θέση της «Βασίλισσας του ουρανού» και της «Μεσολαβήτριας» υπέρ της ανθρωπότητας, όπως συνέβαινε με την ευρέως διαδεδομένη λατρεία της θεάς Ίσιδος¹³.

Το αρχέτυπο της σπουδαίας ή μεγάλης μητέρας είναι αυτό το οποίο με απασχόλησε ιδιαίτερα στην έρευνα μου και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη δομή τόσο του performance όσο και της μουσικής σύνθεσης του έργου «Το Χρονικό μιας μη Ευτυχισμένης Οικογένειας (;)».

3. 2. Το αρχέτυπο της Μεγάλης Μητέρας

Ήδη από την εποχή των προγόνων μας έχουμε εξελιχθεί σε ένα περιβάλλον το οποίο περιλάμβανε τη μητέρα ή ένα υποκατάστατο αυτής. Δεν θα μπορούσαμε ποτέ να επιβιώσουμε χωρίς τη σύνδεσή μας με τη γαλούχηση κατά τη διάρκεια της βρέφικης μας ηλικίας. Είναι λογικό το γεγονός ότι «δημιουργηθήκαμε» με τέτοιο τρόπο που να αντικατοπτρίζει αυτό το εξελικτικό περιβάλλον. Ερχόμαστε σε αυτόν τον κόσμο έτοιμοι να θέλουμε τη μητέρα, να την αναζητήσουμε, να την αναγνωρίσουμε, να την αντιμετωπίσουμε.

Έτσι, λοιπόν το αρχέτυπο της μητέρας είναι η ενσωματωμένη ικανότητα μας να αναγνωρίζουμε μια συγκεκριμένη σχέση, αυτή της «μητρικής». Ο Jung λέει ότι αυτό είναι μάλλον αφηρημένο και πιθανόν είμαστε «φτιαγμένοι» να προβάλλουμε το αρχέτυπο έξω στον κόσμο και σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, συνήθως στις δικές μας μητέρες. Ακόμη, όταν ένα αρχέτυπο δεν έχει ένα συγκεκριμένο και πραγματικό πρόσωπο διαθέσιμο, τείνουμε να προσωποποιήσουμε το

13 Erich Neumann, *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1955).

αρχέτυπο ή να το μετατρέπουμε σε μυθολογικό χαρακτήρα μιας ιστορίας ενός βιβλίου. Αυτός ο χαρακτήρας συμβολίζει το αρχέτυπο.

Το αρχέτυπο της μητέρας συμβολίζεται από την αρχέγονη μητέρα ή τη «Μητέρα της Γης» της μυθολογίας, από την Εύα και την Παναγία στις δυτικές παραδόσεις, και από λιγότερα προσωπικά σύμβολα όπως η εκκλησία, το έθνος, το δάσος ή ο ωκεανός. Σύμφωνα με τον Jung, κάποιος του οποίου η μητέρα δεν κατάφερε να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του αρχέτυπου μπορεί να είναι αυτός που ξοδεύει τον περισσότερο χρόνο της ζωής του αναζητώντας παρηγορία στην εκκλησία ή στην ταύτιση με την «πατρίδα» ή κάνοντας διαλογισμό με το πρόσωπο της Παναγίας, ή ακόμη ταξιδεύει την περισσότερη ζωή του στη θάλασσα.

Το αρχέτυπο μητέρας δεν περιορίζεται στην κανονική μορφή, αλλά μπορεί να εμφανιστεί ως ένα άψυχο ή μη ανθρώπινο αντικείμενο. Με θετική άποψη, η μητέρα μπορεί να είναι η φυσιολογική εικόνα μιας φροντίδας της μητέρας, της θείας ή της γιαγιάς, ή να είναι μια σπηλιά ή ένας τόπος λατρείας ή ένας κήπος. Ο Jung τα συσχετίζει με υπονομεύσεις της μητρικής άνεσης και της συμπάθειας, της ανάπτυξης, της θρέψης και της γονιμότητας. Οι αρνητικές μορφές μπορεί να είναι η μάγισσα, η αγάπη ή ο δράκος, καθώς και το φεγγάρι, ή οτιδήποτε που υποσυνείδητα σχετίζεται με το σκοτάδι, το μυστικό, το κρυμμένο, το καταστροφικό, το χειραγωγικό, κλπ. Επίσης, είναι οτιδήποτε δηλητηριάζει, αποπλανεί ή καταβροχθίζει. Αυτά μπορεί να είναι τα συναισθήματα ενός έργου σε μια μητρική φιγούρα¹⁴.

3. 2. 1. Μάνα

Πρέπει να κατανοήσουμε ότι αυτά τα αρχέτυπα δεν είναι πραγματικά βιολογικά πράγματα, όπως τα ένστικτα του Freud. Είναι πιο πνευματικές καταστάσεις. Για παράδειγμα, αν ονειρευτούμε πολλά πράγματα, ο Freud μπορεί να προτείνει ότι αυτά τα πράγματα αντιπροσωπεύουν το φαλλό και τελικά καταλήγει στη συνουσία¹⁵. Αλλά, ο Jung μπορεί να έχει μια πολύ διαφορετική ερμηνεία. Ακόμα και αν ονειρευτούμε συγκεκριμένα για ένα φαλλό μπορεί να μην έχει να κάνει με κάποια ανεκπλήρωτη ανάγκη για ερωτική συνεύρεση.

Είναι περίεργο ότι στις πρωτόγονες κοινωνίες, τα φαλλικά σύμβολα δεν αναφέρονται συνήθως στην ερωτική επαφή. Συμβολίζουν τις περισσότερες φορές τη μάνα ή την πνευματική δύναμη. Αυτά τα σύμβολα θα εμφανίζονται σε περιπτώσεις που τα πνεύματα καλούνται να αυξήσουν την απόδοση της καλλιέργειας του καλαμποκιού ή του ψαριού ή να θεραπεύσουν

14 Carl - Gustav Jung (1969), ό.π. & Carl - Gustav Jung (2009α), ό.π. & Carl - Gustav Jung, *Ο Άνθρωπος και τα σύμβολα του*, Αντιγόνη Χατζιθεοδώρου (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Αρσενίδης, 1964) & Erich Neumann (1955), ό.π.

15 Sigmund Freud (1995), ό.π.

κάποιον. Η σύνδεση μεταξύ του φαλλού και της δύναμης, μεταξύ σπέρματος και σπόρου, μεταξύ της γονιμοποίησης και της γονιμότητας γίνεται κατανοητή από τους περισσότερους πολιτισμούς¹⁶.

4. Άλλα αρχέτυπα

Ο Jung είχε αναφέρει ότι δεν υπάρχει σταθερός αριθμός αρχετύπων που θα μπορούσαμε απλά να απαριθμήσουμε και να απομνημονεύσουμε διότι συμπίπτουν και τελικά ενώνονται το ένα με το άλλο καθώς είναι αναγκαίο και η λογική τους δεν είναι το συνηθισμένο είδος.

Εκτός από το αρχέτυπο τη μητέρας, υπάρχουν και άλλα αρχέτυπα που σχετίζονται με την οικογένεια. Προφανώς, υπάρχει ο πατέρας, ο οποίος συχνά συμβολίζεται από έναν οδηγό ή έναν αρχηγό. Επίσης, υπάρχει το αρχέτυπο της οικογένειας, το οποίο αντιπροσωπεύει την ιδέα των σχέσεων αίματος και των δεσμών που υπάρχουν βαθύτερα από εκείνες που βασίζονται σε συνειδητούς λόγους.

Επιπλέον, υπάρχει το αρχέτυπο του παιδιού, το οποίο απεικονίζεται στη μυθολογία και την τέχνη από τα παιδιά, και ιδιαίτερα τα βρέφη. Η γέννηση του Χριστού είναι μια εκδήλωση του αρχέτυπου του παιδιού και αντιπροσωπεύει το μέλλον, την αναγέννηση και τη σωτηρία. Περιέργως, τα Χριστούγεννα πέφτουν κατά τη διάρκεια του χειμερινού ηλιοστάτη, ο οποίος στις βόρειες πρωτόγονες κουλτούρες αντιπροσωπεύει επίσης το μέλλον και την αναγέννηση. Το παιδικό αρχέτυπο συχνά συνδυάζεται με άλλα αρχέτυπα για να σχηματίσει το παιδί-θεό, ή το παιδί-ήρωα.

Πολλά αρχέτυπα είναι ιστορικοί χαρακτήρες. Ο ήρωας είναι ένας από τους κύριους, διότι είναι η προσωπικότητα του αρχέτυπου της μάνας. Βασικά, αντιπροσωπεύει το εγώ - το κάνουμε για να ταυτιστούμε με τον ήρωα της ιστορίας - και συχνά ασχολείται με την καταπολέμηση της σκιάς και γενικά του κακού.

Το αρχέτυπο σοφού-γέρου είναι μια μορφή του «Animus» και αποκαλύπτει στον ήρωα τη φύση του συλλογικού ασυνείδητου.

Ακόμη, υπάρχει ένα αρχέτυπο ζώων, που αντιπροσωπεύει τις σχέσεις της ανθρωπότητας με τον ζωικό κόσμο. Το πιστό άλογο του ήρωα θα ήταν ένα παράδειγμα. Τα φίδια συχνά συμβολίζουν το αρχέτυπο των ζώων και πιστεύεται ότι είναι ιδιαίτερα σοφά. Παρόλαυτα, τα ζώα είναι σε πιο κοντινή επαφή με την φύση τους από ότι είμαστε εμείς.

16 Carl - Gustav Jung (1997), ό.π. & Carl - Gustav Jung (1991), ό.π. & Carl - Gustav Jung (1964), ό.π. & Δημήτρης Γαβαλάς, «Ο βυθισμένος κόσμος των αρχετύπων, Η πορεία των αρχετύπων στην ιστορία της σκέψης», στον ιστότοπο ΤΟ ΒΗΜΑ πολιτισμός (1997), <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=90325>, ημερομηνία προσπέλασης: 07/04/2018. & Βασίλης Χλέτσος, «Η Θεά Μά'ατ, η Μεγάλη Μητέρα και το αρχέτυπο της κοσμικής Θηλυκής Αρχής», στον ιστότοπο ΜΥΘΑΓΩΓΙΑ - ΜΥTHAGOGIA (2016), <http://mythagogia.blogspot.gr/2016/02/blog-post.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 07/04/2018.

Επίσης, συναντάμε κάποια αρχέτυπα για τα οποία υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ανάλογα με τις πεποιθήσεις του εκάστοτε ανθρώπου. Το ένα είναι ο πρώτος άνθρωπος, ο οποίος εκπροσωπείται στη δυτική θρησκεία από τον Αδάμ. Ένα άλλο είναι το αρχέτυπο του Θεού, το οποίο αντιπροσωπεύει την ανάγκη μας να κατανοήσουμε το σύμπαν, να δώσουμε νόημα σε όλα όσα συμβαίνουν και να τα δούμε σαν να έχουν κάποιο σκοπό και κατεύθυνση.

Ακόμη, υπάρχει ένα αρχέτυπο το οποίο είναι ο «Ερμαφρόδιτος». Πρόκειται τόσο για τον αρσενικό όσο και το θηλυκό. Τα δύο παραπάνω αντιπροσωπεύουν την ένωση αντιθέτων, μια σημαντική ιδέα στη θεωρία του Jung. Σε κάποιες θρησκευτικές τέχνες, ο Ιησούς παρουσιάζεται ως ένας μάλλον θηλυκός άνθρωπος. Ομοίως, στην Κίνα, ο χαρακτήρας Guanyin ή Guan Yin ξεκίνησε ως αρσενικός άγιος (ο bodhisattva Avalokitesvara), αλλά απεικονίστηκε με τέτοιο θηλυκό τρόπο που θεωρείται πιο συχνά ως θηλυκή θεά του ελέους¹⁷.

Το πιο σημαντικό αρχέτυπο όλων είναι ο «Εαυτός». Ο εαυτός είναι η απόλυτη ενότητα της προσωπικότητας και είναι ασύμφορη από τον κύκλο, το σταυρό και τη mandala που ο Jung αγάπησε στη ζωγραφική. Στα σανσκριτικά η mandala σημαίνει «κύκλος» είναι ένα σχέδιο που χρησιμοποιείται στον διαλογισμό επειδή τείνει να προσελκύσει την προσοχή πίσω στο κέντρο, και μπορεί να είναι τόσο απλή όσο μια γεωμετρική μορφή ή πολύπλοκη σαν ένα παράθυρο από vitraux (χρωματισμένο γυαλί που χρησιμοποιείται για να κατασκευάσει κανείς διακοσμημένα παράθυρα ή άλλα αντικείμενα, τα οποία διαπερνά το φως). Οι προσωποποιήσεις που αντιπροσωπεύουν καλύτερα τον εαυτό είναι ο Χριστός και ο Βούδας, δύο άνθρωποι που πολλοί πιστεύουν ότι πέτυχαν την τελειότητα. Αλλά, ο Jung θεώρησε ότι η τελειότητα της προσωπικότητας επιτυγχάνεται μόνο με τον θάνατο¹⁸.

5. Μητριαρχία

Ο όρος αναφέρεται σε μια γυναικοκρατική μορφή κοινωνίας, στην οποία πρωταρχικό ρόλο παίζει η γυναίκα. Αυτή είναι η αρχηγός του γένους και της οικογένειας. Στη μητριαρχική κοινωνία, το οικογενειακό όνομα, η φυλετική συγγένεια, η περιουσία και όλα τα άλλα δικαιώματα μεταβιβάζονται από τη μητέρα στα παιδιά, ενώ το δικαίωμα της κληρονομιάς ανήκει μόνο στα κορίτσια. Ένας από τους πρώτους που ασχολήθηκε με το θέμα της μητριαρχίας ήταν ο Johann Jacob Bachofen, ο οποίος μελέτησε τους προπατριαρχικούς πολιτισμούς και διαπίστωσε την

17 Carl - Gustav Jung (1969), ό.π. & Carl - Gustav Jung (2009α), ό.π.

18 Carl - Gustav Jung (1969), ό.π. & Carl - Gustav Jung (2009α), ό.π. & Carl - Gustav Jung, *Μάνταλα. Ένα βιβλίο της ψυχής: 24 Έγχρωμες εικόνες, 54 Ασπρόμαυρα σχέδια*, Έφη Ματθιοπούλου (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2008) & Carl - Gustav Jung (2007), ό.π.

υπεροχή των γυναικών έναντι των ανδρών τόσο στην οικογένεια όσο και στην κοινωνία. Ακολούθησε ο Lewis H. Morgan, καθώς και ο Friedrich Engels, ο οποίος υποστήριξε ότι η γέννηση της ανισότητας συμπίπτει με τον αφανισμό της μητριαρχίας και την επιβολή της πατριαρχικής οργάνωσης της κοινωνίας. Υποστηρίζεται ότι η μητριαρχία αποτελεί την πρώτη, αρχική και έμφυτη μορφή ανθρώπινης συμπεριφοράς και κοινωνικής οργάνωσης και ότι η μετάβαση στην πατριαρχία αποτελεί προϋπόθεση του πολιτισμού. Η παραπάνω θεωρία θεμελιώνεται στην αντίληψη ότι ο κοινωνικός προορισμός των γυναικών, τόσο στις «πρωτόγονες» όσο και στις «εξελιγμένες» κοινωνίες, προσδιορίζεται από τη μητρότητα, η οποία αποτελεί τον πυρήνα και την κυριότερη έκφραση της γυναικείας φύσης και την ειδοποιό διαφορά της από την ανδρική¹⁹. Η Evelyn Reed, Αμερικανίδα συγγραφέας πολλών βιβλίων για τον μαρξιστικό φεμινισμό, υποστηρίζει ότι η μητριαρχία προϋπήρξε της πατριαρχίας και προβάλλει την ανωτερότητα των γυναικών²⁰, ενώ και η Αυστριακή συγγραφέας Bertha Eckstein Diener (γνωστή και ως Helen Diner), η οποία θεωρείται κλασσική της φεμινιστικής μελέτης της μητριαρχίας, θεωρεί ότι, στο παρελθόν, όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες υπήρξαν μητριαρχικές σε κάποιον βαθμό, αλλά στη συνέχεια έγιναν πατριαρχικές και εκφυλίστηκαν²¹. Επίσης, σύμφωνα με διάφορες οικοφεμινιστικές θεωρίες, υπήρξαν περίοδοι μητριαρχικής διακυβέρνησης, κατά τη διάρκεια των οποίων δεν υπήρχαν πόλεμοι²². Τέλος, σύμφωνα με τον ριζοσπαστικό φεμινισμό, η κοινωνία είναι μια καταπιεστική πατριαρχία, η οποία καταδυναστεύει κατά κύριο λόγο τις γυναίκες. Θα πρέπει, επομένως, να καταργηθεί και να αντικατασταθεί από το αντίθετό της, τη μητριαρχία²³.

Οι φεμινιστές χρησιμοποίησαν αρχαιολογικά ευρήματα και στοιχεία από μύθους για τις γυναικείες θεότητες στην αρχαία Ελλάδα, προκειμένου να αποδείξουν την ύπαρξη μητριαρχικών κοινωνιών, ενώ συχνά αναφέρονταν σε ουτοπίες ως μητριαρχίες. Σε γενικές γραμμές, οι περισσότεροι φεμινιστές δεν αντιλαμβάνονται τη μητριαρχία ως το αντίθετο της πατριαρχίας, που οι γυναίκες κατέχουν την πρωτοκαθεδρία, αλλά ως ένα διαφορετικό σύνολο εναλλακτικών θεσμών και αξιών το οποίο έχουν σχεδιαστεί κατά τέτοιον τρόπο ώστε να προστατεύουν και να ενισχύουν τους δεσμούς απόλαυσης μεταξύ μητέρας-βρέφους και άνδρα-γυναίκας²⁴.

19 Johann Jacob Bachofen, *Mother Right: A Study of the Religious and Juridical Aspects of Gynecocracy in the Ancient World*, 1st ed. (NYC: Edwin Mellen Press, 2003) & Lewis H. Morgan, *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism, to Civilization*, 1st ed. (Chicago: Charles H. Kerr & Company, 1877) & Frederick Engels, *The Origin Family, Private Property and the State*, 1st ed. (NYC: International Publishers, 1893).

20 Evelyn Reed, *Woman's Evolution: From Matriarchal Clan to Patriarchal Family*, 1st ed. (Atlanta: Pathfinder Press, 1975).

21 Bertha-Eckstein Diener, *Mothers and Amazons: The First Feminine History of Culture*, 1st ed. (San Francisco: Julian Press, 1965).

22 Maria Mies & Vandara Shiva, *Ecofeminism*, 1st d. (London: Zed Books, 1993).

23 Mary Daly, *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*, 1st ed. (Boston: Beacon Press, 1978).

24 Evelyn Reed (1975), ό.π. & Bertha-Eckstein Diener (1965), ό.π. & Maria Mies & Vandara Shiva (1993), ό.π. & Mary Daly (1978), ό.π.

6. Αμαζόνες

Οι Αμαζόνες ήταν μυθολογικός λαός γυναικών, κυνηγών και πολεμιστών της Ευρασίας ο οποίος άνηκε στην ομάδα νομαδικών φυλών στην οποία οι Έλληνες ονόμαζαν γενικά «Σκύθες». Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του νομαδικού λαού ήταν ότι είχε κατά βάση πολεμική κοινωνική οργάνωση και ότι οι γυναίκες απολάμβαναν μεγάλο βαθμό ελευθερίας και ισότητας και πολεμούσαν στο πλευρό των ανδρών. Το δεύτερο χαρακτηριστικό εντυπωσίασε τόσο πολύ τους Έλληνες που δημιούργησαν το μύθο των Αμαζόνων σύμφωνα με τον οποίο ο λαός αυτός αποτελούνταν αποκλειστικά από γυναίκες που ζούσαν χωρίς άνδρες και ήταν άρτια εκπαιδευμένες στρατιωτικά, ενώ ζούσαν νομαδικά και αγαπούσαν πολύ τα άλογα και το κυνήγι. Σύμφωνα με το μύθο οι Αμαζόνες κατάγονταν από τον θεό του πολέμου, Άρη, και τη νύμφη Αρμονία, ή κατά άλλη εκδοχή τη θεά Άρτεμις ή την Αθηνά. Η Άρτεμις, θεά του κυνηγιού, της ελεύθερης ζωής στην φύση και της άρνησης του γάμου, ήταν η θεότητα που λάτρευαν κατά κύριο λόγο και προς τιμήν της χόρευαν πυρρίχιους πολεμικούς χορούς (αρχαιότεροι ελληνικοί πολεμικοί χοροί). Επίσης, λάτρευαν και την θεά Κυβέλη στην οποία θυσίαζαν άλογα²⁵. Ο Πλάτωνας στη «Πολιτεία» χρησιμοποίησε το παράδειγμα των Αμαζόνων ως επιχείρημα για την συμμετοχή των γυναικών στον στρατό²⁶, ενώ ο Αριστοφάνης εμπνεύστηκε από αυτές για να γράψει τη «Λυσιστράτη» και τις «Εκκλησιάζουσες»²⁷. Οι μυθολογικές Αμαζόνες γοήτευαν όχι μόνο τους αρχαίους Έλληνες που δημιούργησαν πολλά έργα τέχνης και ιστορίες σχετικά με αυτές, αλλά και ολόκληρο το δυτικό κόσμο που συνεχίζει να ασχολείται και να εμπνέεται από αυτές μέχρι και τις ημέρες μας. Σήμερα, όταν μιλάμε για Αμαζόνες εννοούμε συνήθως τις μυθολογικές γυναίκες πολεμίστριες της ελληνικής φαντασίας.

7. Φεμινισμός

Ως κοινωνικό κίνημα ξεκίνησε στις αρχές του 20ου αιώνα. Ο φεμινισμός εστιάζεται κατά πολύ στον περιορισμό της φυλετικής ανισότητας και στην προώθηση των δικαιωμάτων, των συμφερόντων και των ζητημάτων των γυναικών στην κοινωνία. Τα θέματα που εξερευνώνται στον φεμινισμό περιλαμβάνουν την πατριαρχία, τα στερεότυπα (διακρίσεις λόγω φύλου και

25 Adrienne Mayor, *The Amazons: Live and Legends of Warrior Women across the Ancient World*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 2014) & Bertha-Eckstein Deiner (1965), ό.π.

26 Πλάτων, *Πολιτεία*, α' εκδ. (Αθήνα: Πόλις, 2002).

27 Αριστοφάνης, *Αχαρνείς*, *Λυσιστράτη*, *Νεφέλες*, *Βάτραχοι Εκκλησιάζουσες*, Μαρία Αλεξίου, Μαρία Λεπενιώτη και Ήρα Σινιγάλια (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: National Geographic, 2011).

παραδοσιακών ρόλων των φύλων), την αντικειμενοποίηση, την προβολή της γυναίκας ως σεξουαλικό αντικείμενο και την καταπίεση²⁸.

7. 1. Ο φεμινισμός και η αρχαία Αθηναία

Η φεμινιστική κριτική συνέβαλε τα μέγιστα στην ανάδειξη της κοινωνικής θέσης της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα και στη μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της. Παρά το γεγονός ότι η μελέτη αυτή είναι ιδιαιτέρως δυσχερής, από τη στιγμή που το κυρίαρχο ιδεώδες της σιγής και της αφάνειας των γυναικών οδήγησε σχεδόν στην έκλειψη της αρχαίας ελληνικής θηλυκής φωνής.

Στη δημόσια σφαίρα οι Αθηναίες γυναίκες εκπροσωπούνται από τους άνδρες οι οποίοι ήταν κύριοί τους (αφέντες). Ακόμη, ελάχιστα λογοτεχνικά έργα γραμμένα από γυναίκες σώζονται, κι αυτά δεν γράφτηκαν από Αθηναίες (Σαπφώ, Ήρινα, Νοσσίς κτλ). Κάθε λογοτεχνικό έργο που παρουσιάζει γυναίκες το κάνει στο πλαίσιο των συμβάσεων του και για τους δικούς του ιδιαίτερους λόγους. Κανένα λογοτεχνικό ή άλλο έργο, ούτως ή άλλως, δεν έχει σκοπό να αποδώσει τη ζωή των γυναικών και όσες πληροφορίες δίδονται προκύπτουν έμμεσα.

Ο φεμινισμός αποκάλυψε μια πολύ ζοφερή εικόνα για την κοινωνική θέση της Αθηναίας. Η Αθηναία γυναίκα δεν δικαιούται να κατέχει περιουσία παρά μόνο εμμέσως (προίκα), δεν συμμετέχει στη διοίκηση της πόλης (Εκκλησία του Δήμου, αξιώματα, δικαστήρια) και δεν έχει δημόσια φωνή, εφόσον εκπροσωπείται πάντα από τον «Κύριόν» της. Εν ολίγοις, δίνει την εντύπωση ότι δεν διαφέρει πολύ από τους δούλους. Αυτό όμως είναι η μισή αλήθεια. Η Αθηναία μπορεί μεν να θεωρείται καταπιεσμένη και υποταγμένη με τα κριτήρια του 20ου αιώνα· η θέση και η σημασία της όμως στην αθηναϊκή πόλη-κράτος ήταν τεράστια, καθώς εγγυούταν τη γνήσια και νόμιμη παραγωγή του πολιτικού σώματος και συμμετείχε ενεργά στη θρησκευτική ζωή της Αθήνας.

7. 2. Ο ρόλος της γυναίκας στον Ευριπίδη

Είναι γεγονός ότι στην αρχαία ελληνική σκηνή, για την οποία έγραφαν έργα άνδρες, στην οποία έπαιζαν άνδρες και κατά συντριπτική πλειοψηφία παρακολουθούσαν άνδρες, η γυναίκα

28 Chris Beasley, *What is Feminism?: An Introduction to Feminist Theory*, 1st ed. (Thousand Oaks: SAGE Publications, 1999) & Simon de Beauvoir, *Το Δεύτερο Φύλο*, Τζένη Κωνσταντίνου (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2009β).

κατείχε δυσανάλογα σπουδαία θέση. Στον Ευριπίδη ειδικά, η γυναίκα - ο τύπος της προκλητικά δυναμικής και ανεξάρτητης θηλυκής μορφής όπως η Φαίδρα, η Εκάβη, η Μήδεια, η Μελαννίπη κλπ. - φαίνεται να κυριαρχεί. Οι ανεκδοτολογικές αιτιάσεις για το μισογυνισμό του Ευριπίδη, άλλωστε, δεν είναι τίποτε άλλο από παραμορφωμένες κριτικές τοποθετήσεις για τη θέση και τη φύση της γυναίκας στα έργα του. Τόσο παράξενες και γοητευτικές φαίνονται οι «γυναίκες» του Ευριπίδη στο σύγχρονο κοινό τους, που η βιογραφική παράδοση από την οποία πηγάζουν οι «Θεσμοφοριάζουσες» του Αριστοφάνη, τις θέλει να σκοτώνουν τον δημιουργό τους από αγανάκτηση για τις συκοφαντίες που δέχονται.

Όμως, δεν πρέπει να μας κάνει εντύπωση η προβολή της γυναίκας στο αρχαίο ελληνικό θέατρο: για τους αρχαίους Έλληνες όπως και για τις πλείστες προνεωτερικές κοινωνίες, η διαπραγμάτευση της ετερότητας ήταν μέθοδος προσδιορισμού της ταυτότητας εκ του αντιθέτου. Η τραγωδία ειδικά του Ευριπίδη, χρησιμοποιεί τη γυναικεία μορφή για να εξερευνήσει τα όρια και τις ανομολόγητες προκαταλήψεις της επίσημης πατριαρχικής κρατικής ιδεολογίας, τον τρόπο με τον οποίο ένα ολόκληρο ιδεολογικό σύστημα περιβάλλει το θηλυκό με εξιδανικεύσεις και ταμπού, με σκοπό τον έλεγχο και την προστασία του ως δοχείου νόμιμης και γνήσιας αναπαραγωγής του πολιτικού σώματος²⁹.

7. 3. Το έθιμο της γυναικοκρατίας - «Κόλιντα Μπάμπω»

Ένα από τα χαρακτηριστικότερα θρακικά έθιμα που τελείται και σήμερα σε πολλά μέρη του Έβρου και της Μακεδονίας, είναι η «Ημέρα της Μπάμπως» το οποίο μεταγενέστερα ονομάστηκε «Ημέρα της Γυναικοκρατίας». Αυτήν την ημέρα τον κυρίαρχο ρόλο έχουν οι γυναίκες, με τους άνδρες να παραμένουν στα σπίτια τους. Κυρίως τελούνται στη Βόρεια και Ανατολική Θράκη, που οι πρόσφυγες το μετέφεραν στις νέες τους πατρίδες. Το έθιμο αυτό έχει σκοπό την απόδοση τιμής στο πρόσωπο της γιαγιάς, η οποία συνέβαλε στη γέννα των παιδιών. Η γιαγιά στην αρχαιότητα, λέγονταν μάμμη και ως έμπειρη στη ζωή ήταν αυτή που με τη σοφία και τη πείρα της βοηθούσε τις έγκυες στη γέννα. Έτσι, με τα χρόνια η μάμμη με τη μετάθεση του τόνου έγινε μαμή και από γιαγιά απόκτησε τη σημασία της γέννας³⁰.

29 Antonispetrides.wordpress.com, «Ο Ευριπίδης, η Τραγωδία και οι Σπουδές Φύλου», στον ιστότοπο ANTONISPETRIDES.WORDPRESS.COM (2013), https://antonispetrides.wordpress.com/2013/01/12/euripides_gender/, ημερομηνία προσπέλασης: 30/03/2018.

30 Πετρούλα Σίνη, «Το έθιμο της Μπάμπως (Γυναικοκρατία)», στον ιστότοπο Λαογραφία: Ήθη κι Έθιμα, Παράδοση, Λειτουργική μέρος του υπερκεμένου πετρούλας Σίνη (2015), http://laografiaparadosi.blogspot.gr/2015/01/blog-post_8.html, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018 & Σερίος, «Το Θρακικό έθιμο της «Μπάμπως» ή της γυναικοκρατίας», στον ιστότοπο Εννέα Έτη Φωτός (2014), <http://enneaetifotos.blogspot.com/2014/01/08-01->

Οι ρίζες όμως του έθιμου πρέπει να αναζητηθούν πολύ πιο παλιά και πιθανόν στην αρχαιότητα. Ίσως ξεκίνησε από τη λατρεία κάποιας αρχαίας θεότητας της γονιμότητας. Οι γυναίκες στην αρχαιότητα πρόσφεραν θυσίες στη Γενετυλλίδα, αττική θεότητα της γονιμότητας. Η γιορτή που γινόταν προς τιμήν της χαρακτηριζόταν ως «Γιορτή των γυναικών». Κατά τους λαογράφους, το έθιμο έχει αρχαιοελληνική προέλευση και θυμίζει τα «Θεσμοφόρια», αγροτική γιορτή κατά την οποία οι γυναίκες επικαλούνταν γονιμότητα και ιδιαίτερα τα «Αλώα» που γίνονταν στη Θράκη, στα οποία μετείχαν μόνο γυναίκες, οι οποίες πορεύονταν τραγουδώντας άσεμνα τραγούδια³¹.

Στην Πέλλα αναβιώνει το έθιμο της «Κόλιντα Μπάμπω» που έχει σχέση με τη σφαγή των νηπίων από το βασιλιά Ηρώδη. Οι κάτοικοι της περιοχής ανάβουν το βράδυ φωτιές φωνάζοντας «Κόλιντα Μπάμπω» δηλαδή «Σφάζουν Γιαγιά». Σύμφωνα με το έθιμο οι φωτιές ανάβουν για να μάθουν οι άνθρωποι για τη σφαγή και να προφυλαχθούν³².

8. Η αρχή της ζωής, τα ήθη και έθιμα

Παρά το γεγονός ότι υπαρξιακά είναι κατ' εξοχήν ατομικό γεγονός, η γέννηση αποτελούσε ένα συμβάν συλλογικής σημασίας και ανάλογης αντιμετώπισης στις ελληνικές κοινότητες κυρίως κατά τον 19 αιώνα και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα.

Η γέννηση των παιδιών στα παλαιότερα χρόνια ήταν ένα γεγονός που επηρέαζε την οικογένεια σε διαφορετικό βαθμό απ' ότι σήμερα. Η γέννηση αγοριού ή κοριτσιού καθόριζε την εξέλιξη και την εικόνα της οικογένειας. Η γέννηση αγοριών σήμαινε την ευρωστία της οικογένειας,

2014.html, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018 & Ευαγγελία Δουλγέρη, «Το έθιμο της «Μπάμπως» ή Γυναικοκρατία», στον ιστότοπο aposerres.gr (2010), http://aposerres.gr/index.php?page=article&article_id=105, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018 & Απόστολος Ποντίκας Δασκάλου, «Το έθιμο της γυναικοκρατίας», στον ιστότοπο ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (2016), <http://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82/item/99500-%CF%84%CE%BF-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.

31 Δίχως όνομα συγγραφέα, «Η μέρα της Μπάμπως», στον ιστότοπο e-evros.gr (X.X), <http://www.e-evros.gr/gr/pages/1303/h-mera-ths-mpampws>, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018 & Δίχως όνομα συγγραφέα, «Η μέρα της Μπάμπως (Μπαμπώτερα) ή Γυναικρατία», στον ιστότοπο ΕΛΛΑΣ (2010), <https://ellas2.wordpress.com/2010/01/08/%CE%B7-%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CF%80%CE%AC%CE%BC%CF%80%CF%89%CF%82-%CE%BC%CF%80%CE%B1%CE%BC%CF%80%CF%8E%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CE%AE-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA/>, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.

32 Πετρούλα Σίνη (2015), ό.π. & Σερίσιος (2014), ό.π. & Ευαγγελία Δουλγέρη (2010), ό.π. & Απόστολος Ποντίκας Δασκάλου (2016), ό.π.

ενώ αντίθετα η γέννηση κοριτσιού σήμαινε οικονομική επιβάρυνση καθώς χρειαζόνταν προίκα για να παντρευτεί. Αντίθετα τα αγόρια θα βοηθούσαν την οικογένεια στις αγροτικές εργασίες αλλά και επαγγελματικά αναλάμβαναν ευθύνες από νωρίς, πριν την ενηλικίωσή τους.

Ο πατέρας στην είδηση της γέννησης γιού από τη χαρά του κερνούσε στα καφενεία. Στην είδηση της γέννησης κοριτσιού ακολουθούσε η ευχή: «Δεν πειράζει. Γερό να είναι!». Ο κουμπάρος που θα βαφτίσει το αγόρι αποκτά ξεχωριστή αξία καθώς γίνεται πιο κοντινός συγγενής με τους γονείς και μπορεί αν θέλει να το παντρέψει όταν φτάσει η ώρα. Αν μια οικογένεια αποκτούσε συνέχεια κορίτσια, το τελευταίο το βάφτιζαν Αγόρω, Σταθούλα ή Σταματία για να σταματήσουν να γεννιούνται κορίτσια και να γίνονται αγόρια.

Οι οικογένειες τότε αποκτούσαν πολλά παιδιά κυρίως γιατί αυτό ήταν το κοινωνικό πρότυπο αλλά και γιατί χρειαζόνταν εργατικά χέρια για τις αγροτικές εργασίες. Σημαντική παράμετρος ήταν και η μεγάλη θνησιμότητα των νεογέννητων. Η συνηθισμένη παρηγορητική φράση των συγγενών που έχαναν κάποιο παιδί ήταν «Το πήρε ο Θεός!».

Το μέγALLOWMA των παιδιών το επιφορτίζονταν τα μεγαλύτερα αδέρφια και κυρίως τα κορίτσια. Ο ρόλος του παππού και της γιαγιάς ήταν ιδιαίτερα σημαντικός αν συνυπολογίσει κανείς ότι οι οικογένειες στα παλαιότερα χρόνια ήταν εκτεταμένες γιατί περιλάμβαναν και τους γονείς του πατέρα. Τα παιδιά έβρισκαν στο πρόσωπο του παππού και της γιαγιάς την τρυφερότητα που δεν έδειχναν οι γονείς τους. Ήταν η ζεστή αγκαλιά, ο καλός λόγος, η συναισθηματική ασφάλεια του παιδιού.

8. 1. Τελετουργικά γέννας στον Ελλαδικό χώρο

Όταν άρχιζαν οι πόνοι, οι ετοιμόγεννες γυναίκες φώναζαν τη μαμή. Αυτή έτρεχε τότε με το στόμα γεμάτο νερό και το έριχνε μπροστά στην ετοιμόγεννη για να γεννήσει εύκολα και γρήγορα όπως ρέει το νερό. Ακόμη περνούσαν μέσα από το φόρεμά της ένα αυγό και το άφηναν να κυλήσει, να πέσει κάτω και να σπάσει. Τόσο εύκολη να είναι και η γέννα. Αμέσως άναβαν φωτιά και ζέσταιναν νερό για να πλύνουν το μωρό αλλά και τη λεχώνα. Γέμιζαν μια λεκάνη με ζεστό νερό και έβαζαν τη γυναίκα να καθίσει από πάνω στα γόνατα ή όρθια για να διασταλεί η μήτρα και να γεννήσει ευκολότερα. Κάποιες φορές της έβαζαν στο στόμα την κοτσίδα από τα μαλλιά ή κάτι άλλο για να της προκαλέσουν τάση για εμετό. Αυτό το σφίξιμο βοηθούσε στη γέννα. Μόλις γεννιούνταν το μωρό, η μαμή έδενε τον ομφαλό του με μια κόκκινη κλωστή. Το σημείο που δένονταν ήθελε προσοχή. Ο ομφάλιος λώρος σε κάποιο σημείο έχει μια κοκκινωπή οριζόντια γραμμή κάπως πιο

έντονη. Το δέσιμο έπρεπε να γίνει πάνω απ' αυτό το σημάδι. Αν γίνονταν κάτω απ' αυτό το παιδί ήταν καταδικασμένο. Στη συνέχεια, το μωρό το έπλεναν, το φάσκωναν και το έβαζαν να θηλάσει στην αγκαλιά της μάνας του.

Αφού βοηθούσαν στην καθαριότητα της λεχώνας, φρόντιζαν να φάει καλό και δυναμωτικό φαγητό. Πρώτα, της έδιναν να φάει μέλι ή έβραζαν σταφίδες να τις φάει και να πει το ζωμό για να είναι γλυκό το γάλα αλλά και να πάρει γρήγορα δυνάμεις. Μην ξεχνάμε ότι οι έγκυες γυναίκες μέχρι την τελευταία στιγμή δούλευαν και ήταν πολύ βασανισμένες. Της μαγείρευαν σούπες, κρέας και, αν υπήρχε, της έδιναν να πει ένα ποτήρι κρασί μαυροδάφνη. Μετά, ερχόταν ο παπάς για να διαβάσει την ευχή και να λιβανίσει. Το μωρό για να βγει από το σπίτι έπρεπε να πάρει την ευχή από τον παπά. Αυτό γινόταν στις σαράντα ημέρες από τη γέννηση και έπαιρνε ολόκληρη την ευχή ή στις είκοσι που έπαιρνε τη μισή ευχή³³.

8. 2. Προλήψεις και έθιμα

33 Ελένη Ψυχογιού, «*Του κύκλου της ζωής: Τελετουργία της γέννησης, νανουρίσματα και ταχταρίσματα (birth rituals and lullabies in Greece)*» (2011), στον ιστότοπο του fiestaperpetua http://fiestaperpetua.blogspot.gr/2011/12/blog-post_21.html, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Μαριάνθη Βάιλα και την Λευκοθέα Τσούτση, «*Η αρχή της ζωής, ήθη και έθιμα*», στον ιστότοπο του kerasovo (X.X.), <http://www.kerasovo.gr/ethima/140.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Πολιτιστικός Σύλλογος Σπάτων, «*ΕΘΙΜΑ ΓΕΝΝΑΣ ΛΟΧΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΗΣ*», στον ιστότοπο του Πολιτιστικός Σύλλογος Σπάτων (X.X.), <https://laografia-spata.gr/ethima-gennas-loxeias/>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Μαριάνθη Βάιλα και την Λευκοθέα Τσούτση, «*Pregnancy & Childbirth In Ancient Greece*», στον ιστότοπο Women in Antiquity (2017), <https://womeninantiquity.wordpress.com/2017/03/31/pregnancy-and-childbirth/>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Γεώργιος Πλατάρης - Τζίμας, «*Ηθη και Έθιμα, Έθιμα Βλάχων για τον Τοκετό και τη Γέννα*», στον ιστότοπο Βλάχοι.net (2010), <http://www.vlahoi.net/ithi-ethima/ethima-vlahon-gia-ton-toketo-kai-tin-genna>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Δημήτρης Σαλαμάνης, «*ΕΘΙΜΑ ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗΣ - ΓΕΝΝΑΣ - ΛΟΧΕΙΑΣ - ΒΑΠΤΙΣΗΣ - ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΜΑΧΩΝ*», στον ιστότοπο Προμαχώτικα Νέα (2010), http://promahi-nea.blogspot.gr/2013/04/blog-post_5169.html, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Ιερώνυμος Ν. Βουρβάχης, «*Η γέννηση*», στον ιστότοπο του Σφακιά η ρίζα της Κρήτης (X.X.), <http://www.e-sfakia.gr/%CE%AE%CE%B8%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%B1/175>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Μάλαμα Ελένη και Μαντέχου Στέλλα, «*Γέννα (τοκετός) και έθιμα γύρω απ' αυτή*», στον ιστότοπο του Thassos Island A-way to Paradise (X.X.), <http://www.thassos-island.org/el/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%821/item/533-%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CE%BA%CE%B5%CF%84%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%B1-%CE%B3%CF%8D%CF%81%CF%89-%CE%B1%CF%80-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%AE.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Ευαγγελία Χ. Λιάπη, «*Έθιμα σχετικά με τη γέννηση*», στον ιστότοπο ΚΟΚΚΙΝΟΒΡΑΧΟΣ (2012), http://kokkinovraxos.blogspot.gr/2012/05/blog-post_12.html, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Vziampka, «*Η ερωτική και γονιμική μαγεία στο λαϊκό πολιτισμό της νεότερης Ελλάδας*» (2011), στον ιστότοπο του archaeology and arts, <https://www.archaeologia.gr/blog/issue/%CE%B7-%CE%B5%CF%81%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B1%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BB%CE%B1%CF%8A%CE%BA/>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018 & Alnold van Gennep, *The Rites of Passage*, 1st ed. (Chicago: The University of Chicago Press, 1908) & Ardener Shirley, «The Most Essentially Female Function of All: Giving Birth», στο Ardener Shirley (ed.) *Defining Females: The Nature of Women in Society* (London: Croom Helm, 1978), 163-185 & Loring Danforth, Alexander Tsiaras (photos), *The Death Ritual of Rural Greece*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1982) & Ludwig Wittgenstein, *Γλώσσα, Μαγεία, Τελετουργία*, Κωστής Κωβαίος (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1990).

Το βράδυ δεν επιτρέπονταν να απλώσουν έξω ρούχα. Αντικείμενα από το δωμάτιο της λεχώνας δεν έπρεπε να βγουν έξω για να μην χάσει το γάλα της διότι τότε τα μωρά τα θήλαζαν για αρκετό καιρό. Οι συγγενείς που την επισκέπτονταν της πήγαιναν τηγανίτες με μέλι και ένα μπουκάλι, αν είχαν, με κρασί μαυροδάφνη. Άλλο ένα δώρο για την λεχώνα ήταν γλυκιά πίτα με καρύδια και μέλι. Οι επισκέπτες δεν έπρεπε να μείνουν στο σπίτι της λεχώνας όταν νύχτωνε γιατί σύμφωνα με τις αντιλήψεις ήταν ευάλωτη στα κακά πνεύματα και στη μαγεία. Οι συγγενείς όταν έβλεπαν το μωρό για πρώτη φορά το κερνούσαν ένα κέρμα για να είναι γερό σαν το μέταλλο. Αν ήταν αγόρι το σαράντιζαν δυο μέρες αργότερα για να ξαναγεννηθεί αγόρι. Αν ήταν κορίτσι το σαράντιζαν στις τριανταοχτώ μέρες για να μην ξανακάνει θηλυκό παιδί. Ακόμη, η λεχώνα πριν πάει στην εκκλησία για να σαραντίσει, πήγαινε πρώτα στη βρύση για να πάρει αμίλητο νερό. Όταν η μητέρα με το μωρό επισκέπτονταν τους συγγενείς, αυτοί έδιναν στο μωρό να φάει μέλι ή ζάχαρη για να είναι γλυκιά η ζωή του, μια φέτα ψωμί για να έχει πάντα φαγητό, ένα αυγό για να είναι γόνιμο και παραγωγικό και μια τουλούπα μαλλί για να γεράσει και να ασπρίσουν τα μαλλιά του³⁴.

9. Επιρροές από τις άλλες τέχνες

Κατά τη διάρκεια της έρευνας σημαντικό ρόλο στο χαρακτήρα των ηθοποιών αλλά και στη δομή ενός μεγάλου μέρους του σεναρίου έπαιξαν οι ταινίες του Roman Polanski - *Rosemary's Baby*, του Darren Aronofsky - *Mother!*, της Jennifer Kent - *The Babadook*, του Robert Benton - *Kramer vs. Kramer*, του Steward Thorndike - *Lyle* και της Lynne Ramsay - *We Need to Talk About Kevin*. Δίνοντας έμφαση στη σχέση μητέρας-παιδιού και πως αυτή λειτουργεί μέσα στην κάθε ταινία, δημιουργήθηκε μια πρώτη ιδέα η οποία στη συνέχεια εξελίχθηκε και πήρε τη δική της μορφή.

Ακόμη, έχοντας δει στο παρελθόν την ταινία «Κυνόδοντας» του Γιώργου Λάνθιμου, χρησιμοποίησα στο σενάριο κάποια κοινά στοιχεία και τρόπους συμπεριφοράς όσον αφορά τη καθημερινή ζωή μιας οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά της οικογένειας δεν έχουν έρθει ποτέ σε επαφή με την κοινωνία και δεν έχουν γνωρίσει τον εξωτερικό κόσμο.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που επηρέασε τη σκηνοθεσία του χώρου στην παράσταση ήταν η ταινία του Lars von Trier - *Dogville* στην οποία ο σκηνοθέτης χρησιμοποιεί ένα minimal σκηνικό και οριοθετεί τους χώρους με λευκές γραμμές. Άλλοι παράγοντες που βοήθησαν στη

34 Ελένη Μάλαμα και Στέλλα Μαντέχου (Χ.Χ.), ό.π.

δημιουργία, στην ανάπτυξη και στη ροή του σεναρίου ήταν οι τηλεοπτικές σειρές «Picnic at Hanging Rock» του Brian Yorkey και «Black Mirror» του Charlie Brooker.

Επίσης, η κινησιολογία των ηθοποιών και το ονειρικό-φανταστικό περιβάλλον στο οποίο διαδραματίζεται το performance, βασίστηκε αρκετά πάνω στο dream sequence των ταινιών του Andrei Tarkovsky (Nostalghia, Ivan's Childhood, Stalker, The Sacrifice) και του Ingman Bergman (Persona, From the Life of the Marionettes, Wild Strawberries) αλλά και των ταινιών του Béla Taar - *The Turin Horse* και του Ingmar Bergman - *The Seventh Seal*.

Στη πρώτη συνάντηση που έγινε με τους ηθοποιούς πέρα από την ανάγνωση του σεναρίου και τη συζήτηση της αρχικής ιδέας από την οποία προέκυψε το σενάριο, έγιναν ερωτήσεις πάνω σε θέματα της ψυχολογίας του κάθε χαρακτήρα. Αρχικά, τους εξήγησα τι ακριβώς ήθελα και στη συνέχεια τους έδωσα κάποια παραδείγματα ταινιών όπως αυτές του Darren Afonofsky - *Requiem for a Dream*, του Darren Afonofsky - *Black Swan* και του Lars von Trier - *Antichrist*. Επιπρόσθετα, έγινε αναφορά σε έργα ζωγραφικής του Edvard Munch - *The Scream*, του Léon Cogniet - *Massacre of the Innocents*, του Γιώργου Ιακωβίδη - *Μητρική Στοργή*, του Νικόλαου Γύζη - *Η Ψυχομάνα* και του James McNeill Whistler - *Whistler's Mother*.

Ο φωτισμός του χώρου ήθελα να προσομοιάζεται με αυτόν από τον πίνακα του Vincent van Gogh - *Potato Eaters* και το φωτογραφικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για την παράσταση είναι βασισμένο στη συλλογή φωτογραφιών της Dorothea Lange - *Migrant Mother*.

Το μακιγιάζ των ηθοποιών είναι εμπνευσμένο από τις ταινίες του Tim Burton - *Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet*, του Jonathan Levine - *Warm Bodies* και του Barry Sonnenfeld - *The Addams Family*.

10. Σενάριο με οδηγίες προς τους ηθοποιούς και Technical Rider

Διάρκεια: Περίπου 25 λεπτά

Ηθοποιοί:

- 2 γυναίκες εφηβικής, ηλικίας περίπου 15 ετών
- 1 γυναίκα-έγκυος (μάννα), ηλικίας περίπου 30-35 ετών
- 1 γυναίκα-μαία, ηλικίας περίπου 40-45 ετών
- 1 άνδρας-πατέρας, ηλικίας περίπου 35-40 ετών
- 1 νεογέννητο μωρό (παιδικό παιχνίδι-κούκλα)

Όλη η παράσταση θα είναι βουβή.

Όλοι θα είναι ξυπόλητοι.

Οι κινήσεις όλων θα είναι πολύ αργές. Σαν να βρίσκονται σε ονειρικό - φανταστικό, μη πραγματικό περιβάλλον.

* Βλ. **Dream Sequence** από τις ταινίες του Andrei Tarkovsky (Nostalghia, The Mirror, Stalker, Ivan's Childhood κλπ.) και του Ingman Bergman (Persona, From the Life of the Marionettes, Wild Strawberries κλπ.).

Χαρακτήρες:

• **Γυναίκες - Έφηβες:** Γλυκά-αθώα και φοβισμένα πρόσωπα. Είναι αδύναμοι χαρακτήρες. Τα μαλλιά τους είναι μαζεμένα. Πρέπει να μικροδείχνουν. Ενδυμασία: Μαύρο Φόρεμα.

• **Γυναίκα - Έγκυος (Μάνα):** Γλυκά χαρακτηριστικά προσώπου, ήρεμος χαρακτήρας. Είναι εξουθενωμένη και αδύναμη λόγω γέννας. Παρέχει προστασία στα παιδιά της. Τα μαλλιά της είναι μαζεμένα. Πρέπει να μεγαλοδείχνει. Ενδυμασία: Άσπρο Νυχτικό.

• **Γυναίκα - Μαία:** Μέτριο ύψος. Είναι χαρακτήρας «κλειδί». Είναι αυτή που βοηθάει τη μάνα να γεννήσει και «καθαρίζει» το χώρο. Ένας εσωτερικός και ταυτόχρονα εξωτερικός παρατηρητής. Τα μαλλιά της είναι μαζεμένα. Πρέπει να μεγαλοδείχνει. Ενδυμασία: Μαύρο Φόρεμα.

• **Άνδρας - Πατέρας:** Ψηλός, αρρενωπός με άγρια χαρακτηριστικά προσώπου. Κατά προτίμηση όχι ιδιαίτερα αδύνατος. Είναι η αιτία που τον φοβούνται τα κορίτσια. Πρέπει να μεγαλοδείχνει. Ενδυμασία: Άσπρο πουκάμισο και μαύρο παντελόνι.

• **Νεογέννητο Μωρό:** Είναι αγόρι (λόγω της χαράς του πατέρα). Είναι βασικό στοιχείο το φύλο του μωρού καθώς γεννιέται ένας άνδρας την ώρα που πεθαίνει κάποιος άλλος άνδρας στην οικογένεια.

ΣΚΗΝΗ I - ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟ ΓΕΝΝΑΣ

Έναρξη Μουσικής

Τα φώτα ανοίγουν σταδιακά.

Σε ένα μαύρο και σκοτεινό δωμάτιο με χαμηλό φωτισμό υπάρχουν δύο διαφορετικοί χώροι με έναν τοίχο ανάμεσα τους σαν να είναι σπίτι με δυο διαφορετικά δωμάτια. (τα δωμάτια διαχωρίζονται με μια ταινία στο πάτωμα). Τα πρόσωπα όλων είναι χλωμά.

Στον έναν χώρο κάθονται σε ένα τραπέζι δύο γυναίκες, ηλικίας περίπου δεκαπέντε ετών και στον άλλο υπάρχει μια καρέκλα στη γωνία και ένα κρεβάτι με μια έγκυο γυναίκα, έτοιμη να γεννήσει από στιγμή σε στιγμή και δίπλα της είναι μία γυναίκα - μαία. Ένας άνδρας σε κοντινή απόσταση στέκεται όρθιος, παίζει με ένα κομπολόι, κοιτάει την έγκυο και περιμένει με αγωνία.

Οι δύο κοπέλες ξέρουν ότι στο διπλανό δωμάτιο υπάρχουν και άλλα άτομα. Στο πάτωμα υπάρχουν πολλά σχοινιά με παλιές κρεμασμένες φωτογραφίες πάνω τους. Οι κοπέλες προσπαθούν να κρυφακούσουν και πολλές φορές κρυφοκοιτάνε το διπλανό δωμάτιο. Δείχνουν να φοβούνται κάτι ή κάποιον και δεν πλησιάζουν παραπάνω.

Το μωρό γεννιέται. Η σκηνή «παγώνει».

ΣΚΗΝΗ II - Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ

Στο διπλανό χώρο γεννιέται το μωρό. Η μαία δίνει το μωρό στον πατέρα ο οποίος το βλέπει και το σηκώνει ψηλά με καμάρι και περηφάνια. Η μαία καθαρίζει τη μάνα και σκουπίζει το πάτωμα. Έστερα, κάθεται σε μια καρέκλα στη γωνία του δωματίου παρατηρώντας τα γεγονότα ενώ

για τους άλλους είναι πλέον αόρατη. Ο άνδρας δίνει το μωρό στη μάνα, την χαϊδεύει, γυρίζει και κοιτάει το κοινό, μένει ακίνητος και πεθαίνει (πέφτει και το κομπολόι). Όλοι βλέπουν το νεκρό. Η σκηνή «παγώνει».

ΣΚΗΝΗ III - ΠΑΤΡΙΚΗ ΑΓΑΠΗ

Τα κορίτσια με αργά βήματα πηγαίνουν στο διπλανό δωμάτιο δίπλα στη μάνα τους, χαίρονται και χαϊδεύουν το μωρό. Πηγαίνουν αργά προς το πτώμα, το σέρνουν και το τοποθετούν σε μια πολυθρόνα δίπλα από τη μάνα. Παίρνουν το πεσμένο κομπολόι και το κρεμάνε στο καρπό του άνδρα. Κάθονται δίπλα του και χρησιμοποιώντας τα χέρια του σαν μαριονέτα χαϊδεύουν το πρόσωπο και το κεφάλι τους με αυτά, αγκαλιάζονται, φιλάνε τα χέρια του.

Τα κορίτσια χορεύουν ανέμελα γύρω από το πατέρα τους και η μια παίρνει τα χέρια του και τα κουνάει χορεύοντας. Είναι χαρούμενες. Σηκώνονται παίρνουν το βρέφος από τη μάνα και το δίνουν στον πατέρα, βάζοντας το στην αγκαλιά του και συνεχίζουν να παίζουν. Μετά από λίγο παίρνουν το μωρό στα χέρια τους και με μεγάλη προσοχή το δίνουν στη μάνα τους. Παίζουν μαζί του.

ΣΚΗΝΗ IV - ΜΗΤΡΙΚΗ ΑΓΑΠΗ

Τα χέρια του άνδρα αρχίζουν και χαλαρώνουν σιγά - σιγά και πέφτει το κομπολόι. Τα κορίτσια φοβούνται και μαζεύονται κοντά στη μάνα τους. Η μάνα τις καθησυχάζει, τα κορίτσια πηγαίνουν στο διπλανό δωμάτιο παίρνουν τα σχοινιά που βρίσκονται στο πάτωμα και με επιφυλακτικότητα στην αρχή, τυλίγουν τα χέρια και τα πόδια του άνδρα καθώς η μάνα τις παρακολουθεί. Έπειτα πηγαίνουν στη μάνα τους και παίρνουν το μωρό για να παίξουν μαζί του.

Η μάνα πολύ αργά αρχίζει να καλύπτει τα αυτιά της. Με αργές κινήσεις η μάνα σηκώνεται για πρώτη φορά από το κρεβάτι και κλείνει το στόμα του άνδρα με ένα πανί. Οι κόρες δίνουν το μωρό στη μάνα, κάθονται η μια δεξιά και η άλλη αριστερά από τον άνδρα και η μάνα κρατώντας το μωρό στέκεται ακριβώς από πάνω του με τον ένα χέρι της να ακουμπάει τον ώμο του. Χαμογελάνε και παραμένουν ακίνητες. Η σκηνή «παγώνει».

Τέλος Μουσικής

ΣΚΗΝΗ V - ΤΟ ΑΛΠΟΥΜ ΜΕ ΤΙΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Η μαία με αργά βήματα σηκώνεται από τη καρέκλα, στρώνει το κρεβάτι και κάθεται ξανά στην καρέκλα. Η σκηνή «παγώνει».

Τα φώτα κλείνουν σταδιακά.

Technical Rider

Υλικά:

- 1 λευκή χάρτινη ταινία.
- 1 κομπολόι.
- 1 λευκό πανί.
- 2 λευκές πετσέτες (1 προσώπου και 1 μαλλιών).
- 2 σκοινιά από 4 μέτρα το καθένα.
- 22 παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες.
- 1 λευκό μπολ με νερό.
- 1 ψεύτικο μωρό-κούκλα.

- 4 λευκά σεντόνια.
- 1 μαύρο ύφασμα.
- 4 μαξιλάρια.

Έπιπλα χώρου:

- 1 ορθογώνιο τραπέζι.
- 3 ξύλινες καρέκλες.
- 2 ενωμένα σχολικά θρανία για κρεβάτι.
- 1 πολυθρόνα.
- 1 σκαμνί.
- 4 αναλόγια.

Μακιγιάζ:

- 1 make-up matte για το πρόσωπο και το λαιμό (η πιο ανοιχτή απόχρωση).
- 1 άσπρη πούδρα matte για το πρόσωπο και το λαιμό.
- 2 μαύρες σκιές ματιών matte για τα μάτια και για τα ζυγωματικά του προσώπου.
- 1 αποκριάτικη βαφή για ενδυμασία κλόουν.
- 4 αποχρώσεις κόκκινου κραγιόν.
- 1 μαύρο μολύβι ματιών.

Ηχητικός Εξοπλισμός:

- 1 συσκευή εγγραφής «zoom».

Φωτισμός:

- 5 φωτάκια ανάγνωσης με μπαταρία για τα αναλόγια.

11. Χαρακτηριστικά έργου: «Το χρονικό μια μη ευτυχισμένης οικογένειας (;)»

Η παράσταση ονομάζεται «Το χρονικό μιας μη ευτυχισμένης οικογένειας (;)» και πρόκειται βουβό performance πέντε ηθοποιών και σύνολο μουσικής πέντε εκτελεστών. Η ενορχήστρωση αποτελείται από δύο φλάουτα, σετ κρουστών από έναν εκτελεστή (δύο tom-toms, δύο bongos και γκρανκάσα), βιολί και πιάνο και έχει διάρκεια περίπου 25 λεπτά.

Η τεχνική προσέγγιση της μουσικής δομής του έργου πραγματοποιήθηκε με βάση την προσωπική έρευνα πάνω στην πολυφωνία και στην πολυρυθμία της βόρειας ελλαδας, των βαλκανικών χωρών και της Ασίας (κυρίως την Κίνα και την Ιαπωνία). Τα έργα για σόλο κρουστά του Έλληνα συνθέτη Γιάννη Ξενάκη - *Rebonds* και *Psappha*, επηρέασαν τη συνθετική γραφή των κρουστών στο έργο «Το χρονικό μια μη ευτυχισμένης οικογένειας (;)».

Η επιλογή των φλάουτων σε συνδυασμό με τα κρουστά έγινε για να αποδοθεί ο συμβολισμός του αργέγονου στοιχείου, ενώ το βιολί και οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν πάνω σε αυτό, είχε σκοπό να προκαλέσει την αίσθηση ανατριχίλας. Τέλος, το πιάνο, βασισμένο πάνω σε

έντονα ρυθμικά και μωλωδικά μοτίβα προστέθηκε για να δώσει μια πιο «απαλή» υφή στο κομμάτι.

Η σύνθεση του μουσικού υλικού βασίστηκε καθαρά πάνω στο σενάριο. Στην αρχή έγινε μελέτη ολόκληρου του σεναρίου και των τρόπων με τους οποίους μπορεί να ερμηνευθεί μουσικά καθώς δεν υπήρχαν λόγια. Το έργο χωρίζεται σε πέντε μέρη τα οποία είναι και οι τέσσερις πρώτες σκηνές του σεναρίου: Σκηνή I - Τελετουργικό γέννας, Σκηνή II - Πατρική αγάπη, Σκηνή III - Μητρική αγάπη ενώ η πέμπτη και τελευταία σκηνή «Το άλμπουμ με τις φωτογραφίες» δεν αποτελείται από μουσική.

Η πρώτη σκηνή ξεκινάει με σόλο κρουστά, με τις δυναμικές και τα πολυρυθμικά μοτίβα να προσομοιάζουν τους πόνους γέννας της μάνας. Στη δεύτερη σκηνή μπαίνουν διαδοχικά ένα-ένα όλα τα μουσικά όργανα. Υπάρχει ένας συνεχόμενος «διάλογος» ανάμεσα στα δύο φλάουτα και μεταξύ των κρουστών και του πιάνου. Η σκηνή τελειώνει με το σόλο πιάνο να παίζει cluster με ρυθμικές φράσεις τρίηχων. Η συγκεκριμένη τεχνική χρησιμοποιήθηκε για να ερμηνευθεί ο θάνατος του πατέρα και να σηματοδοτηθεί το τέλος της σκηνής II. Στην τρίτη σκηνή κάνει έναρξη το πιάνο και στη συνέχεια μπαίνουν όλα τα όργανα. Η επιλογή του μουσικού υλικού επιλέχθηκε με σκοπό την εξισορρόπηση ψυχικής και μουσικής έντασης της προηγούμενης σκηνής, μια τεχνική που χρησιμοποιείται αρκετά στις ταινίες τρόμου για να προκαλέσει μια ψυχική αναστάτωση στον θεατή. Στη μέση της σκηνής γίνεται ένας «διάλογος» μεταξύ των κρουστών και του βιολιού, σε αυτό το σημείο ερμηνεύεται ο χορός των κοριτσιών. Η τέταρτη σκηνή ενώνεται με την τρίτη. Μουσικά δεν χωρίζεται σε τρίτο και τέταρτο μέρος όμως στο σενάριο είναι δύο διαφορετικές σκηνές. Η αλλαγή του μουσικού ρυθμού της σκηνής υποδηλώνει το συναίσθημα φόβου των ηθοποιών στο γρήγορο μέρος ενώ το αργό μέρος συμβολίζει το τέλος του φόβου. Στο τέλος της τέταρτης σκηνής υπάρχει μια κορύφωση (η μάνα ακούει φωνές και αρχίζει να καλύπτει τα αυτιά της) η οποία τελειώνει με σόλο πιάνο. Το πιάνο σηματοδοτεί το τέλος της σκηνής. Το μουσικό υλικό επιλέχθηκε με τέτοιο τρόπο που να προκαλεί ερωτήματα στο θεατή καθώς δεν υπάρχει μια «μουσική» λύση. Η πέμπτη σκηνή δεν έχει μουσική αλλά οι παύσεις αποτελούν μέρος της παρτιτούρας και γενικά όλου του έργου. Επίσης, οι παύσεις υποδηλώνουν την αλλαγή σκηνής στο σενάριο με τους ηθοποιούς να παραμένουν ακίνητοι (σαν να ποζάρουν για λήψη φωτογραφίας).

12. Χρονοδιάγραμμα προβών

Το σενάριο και η παρτιτούρα είχε παραδοθεί στους ηθοποιούς και τους εκτελεστές δύο εβδομάδες πριν την έναρξη των προβών. Κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος έγινε συζήτηση με όλους τους συντελεστές χωριστά αλλά και μαζί με σκοπό να λυθούν τυχόν απορίες, να γίνουν διορθώσεις που προέκυψαν για πρακτικούς λόγους και τέλος να

διαμορφωθεί το τελικό υλικό.

ΗΜΕΡΑ	ΩΡΑ	ΑΤΟΜΑ
Παρασκευή - 01/06/18	21:00 μέχρι 01:00.	Ηθοποιοί: Ανάγνωση Σεναρίου και ανάλυση σκηνών.
Παρασκευή - 08/06/18	21:00 μέχρι 12:00.	Ηθοποιοί: Πρόβα σκηνών.
Δευτέρα - 11/06/18	15:00 μέχρι 17:00.	Ηθοποιοί: Φωτογράφιση για την αφίσα και για φωτογραφίες που αποτελούν μέρος του σκηνικού στο βιβλιοπωλείον-καφέ «Πλούς».
Τετάρτη - 13/06/18	16:30 μέχρι 18:30	Πιάνο: Πρόβα και απορίες σχετικά με την παρτιτούρα.
Πέμπτη - 14/06/18	11:00 μέχρι 12:30.	Φλάουτα: Πρόβα και απορίες σχετικά με την παρτιτούρα.
Πέμπτη - 14/06/18	17:30 μέχρι 19:30.	Βιολί: Πρόβα και απορίες σχετικά με την παρτιτούρα.
Πέμπτη - 14/06/18	21:00 μέχρι 23:30	Ηθοποιοί: Πρόβα.
Παρασκευή - 15/06/18	13:30 μέχρι 15:30.	Βιολί: Πρόβα.
Παρασκευή - 15/06/18	21:30 μέχρι 23:00.	Ηθοποιοί: Πρόβα.
Σάββατο - 16/06/18	12:00 μέχρι 13:00.	Φλάουτα: Πρόβα.
Κυριακή - 17/06/18	20:00 μέχρι 21:00.	Πρόβα της πρώτης σκηνής με τους ηθοποιούς και τα κρουστά και στη συνέχεια γενική πρόβα μόνο με τους ηθοποιούς.
Κυριακή - 17/06/18	21:00 μέχρι 23:30.	Εκτελεστές: Πρόβα όλες τις σκηνές.
Δευτέρα - 18/06/18	21:00 μέχρι 23:30.	Ηθοποιοί και εκτελεστές: Πρόβα Α' και Β' Σκηνή.
Τρίτη - 19/06/18	21:00 μέχρι 23:00.	Ηθοποιοί και εκτελεστές: Πρόβα Γ', Δ' και Ε' Σκηνή.
Τετάρτη - 20/06/18	21:00 μέχρι 23:00.	Εκτελεστές: Πρόβα όλες τις σκηνές.
Πέμπτη - 21/06/18	21:00 μέχρι 23:00.	Ηθοποιοί και εκτελεστές: Πρόβα όλες οι σκηνές.
Παρασκευή - 22/06/18	21:00 μέχρι 00:00.	Ηθοποιοί και εκτελεστές: Πρόβα όλες τις σκηνές στο χώρο της παράστασης.
Σάββατο - 23/06/18	20:30 μέχρι 21:00.	Γενική πρόβα.

13. Κριτική αξιολόγηση/αποτίμηση

Ολόκληρη η διαδικασία της προετοιμασίας του Πτυχιακού Μαθήματος II «Σύνθεση για τις

Τέχνες της Παράστασης» ήταν μια εμπειρία από την οποία έλαβα αρκετές γνώσεις πάνω σε θέματα ψυχολογίας, ψυχανάλυσης, φιλοσοφίας, πολιτισμών, ιστορίας, θρησκείας, τέχνης και εθίμων-παραδόσεων μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα.

Κατά τη διάρκεια οργάνωσης προβών ήρθα σε επικοινωνία με τον έναν από τους δύο αρχικούς εκτελεστές φλάουτου ο οποίος στην πορεία ακύρωσε τη συνεργασία μας αργά διότι γνώρισε ότι θα εργάζεται καθ' όλη τη διάρκεια των προβών και την ημέρα της παράστασης και δεν με είχε ενημερώσει έγκαιρα. Μια ακόμη δυσκολία που έπρεπε να αντιμετωπιστεί άμεσα ήταν το ζήτημα της ηχογράφησης της παράστασης. Δεν υπήρχε σωστή συνεννόηση μεταξύ των φοιτητών οι οποίοι ανήκουν στην κατεύθυνση «Μουσική Τεχνολογία». Σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό παράδοσης της εργασίας του Πτυχιακού Μαθήματος στη βιβλιοθήκη του τμήματος Μουσικών Σπουδών, την 1η Μαΐου είχα στείλει e-mail στον υπεύθυνο καθηγητή της κατεύθυνσης στο οποίο ανέφερα όλες τις πληροφορίες που σχετίζονταν με την ηχογράφηση του Πτυχιακού Μαθήματος II όπως ονοματεπώνυμο φοιτητή, αριθμό μητρώου φοιτητή, σχετιζόμενο μάθημα, τίτλος παράστασης, επιβλέπουσα καθηγήτρια, ημερομηνία Πτυχιακού Μαθήματος, χώρος ηχογράφησης, περιγραφή της παράστασης, συνολικός αριθμός συμμετεχόντων της παράστασης, αριθμός εκτελεστών και χρήσης μουσικών οργάνων της παράστασης. Ο καθηγητής ενημέρωσε τους φοιτητές και στις 21 Μαΐου 2018 επικοινωνήσε μαζί μου ο φοιτητής που θα αναλάμβανε την ηχογράφηση, ο οποίος νόμιζε ότι η παρουσίαση του Πτυχιακού Μαθήματος θα πραγματοποιούνταν στις 22 και 23 Μαΐου 2018 αντί για τις 22 και 23 Ιουνίου 2018. Τον ενημέρωσα για τις σωστές ημερομηνίες της παράστασης και μου διευκρίνησε ότι δεν θα μπορέσει τελικά να αναλάβει ο ίδιος την ηχογράφηση καθώς στις συγκεκριμένες ημερομηνίες θα εργάζεται και ότι θα έρθει σε επαφή με έναν άλλο φοιτητή για να αναλάβει την ηχογράφηση. Ο δεύτερος φοιτητής επικοινωνήσε μαζί μου στις 16 Ιουνίου 2018 και μου είπε πως ούτε ο ίδιος θα είναι διαθέσιμος στις παραπάνω ημερομηνίες. Την ίδια μέρα μίλησα με έναν φοιτητή διαφορετικής κατεύθυνσης με το οποίο είχαμε συνεργαστεί στο παρελθόν καθώς είχε αναλάβει την ηχογράφηση, μίξη και mastering δικών μου συνθέσεων για επαγγελματική χρήση και συμφώνησε να με βοηθήσει. Στις 17 Ιουνίου επικοινωνήσε ξανά μαζί μου ο πρώτος φοιτητής που θα αναλάμβανε την ηχογράφηση και με ενημέρωσε ότι τελικά είναι διαθέσιμος. Την ημέρα της παράστασης ενώ αρχικά είχαμε συμφωνήσει ότι θα υπάρχουν μικρόφωνα με σκοπό να ακουστούν ειδικές τεχνικές εκτέλεσης στα φλάουτα όμως, λόγω αργού δανεισμού μικροφώνων από τη σχολή από μέρος του φοιτητή καταλήξαμε να ηχογραφήσει μόνο με συσκευή εγγραφής «zoom». Επιπλέον, δύο εβδομάδες πριν την παρουσίαση του Πτυχιακού Μαθήματος ο φωτογράφος ο οποίος θα αναλάμβανε το φωτογραφικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε στην παράσταση και γενικά όλη τη φωτογράφιση της έπρεπε για σοβαρούς λόγους να βρίσκεται εκτός Κέρκυρας με αποτέλεσμα να γίνει αναζήτηση άλλου φωτογράφου.

Οι αρχικές ημερομηνίες της παρουσίασης του Πτυχιακού Μαθήματος II «Σύνθεση για τις Τέχνες της Παράστασης» ήταν την Παρασκευή 22 και το Σάββατο 23 Ιουνίου 2018 αλλά λόγω του ότι ο χώρος που διεξήχθη η παράσταση δεν ήταν διαθέσιμος για πρόβες πριν την Παρασκευή 22 Ιουνίου 2018, αποφασίστηκε από όλη την ομάδα να γίνει μόνο το Σάββατο στις 23 Ιουνίου 2018.

Ζήτημα αποτέλεσε ο χώρος των προβών στο σύνολο των ατόμων (εκτελεστές και ηθοποιοί) το οποίο λύθηκε από την επιβλέπουσα καθηγήτρια δίνοντας μου πρόσβαση στη σχολή μετά τις εννέα το βράδυ. Οι πρόβες δεν μπορούσαν να γίνουν πιο νωρίς καθώς τα περισσότερα άτομα είχαν άλλες υποχρεώσεις πριν τις εννέα το βράδυ από τις οποίες δεν μπορούσαν να λείπουν. Επίσης ο χώρος προβών που είχαμε στη διάθεση μας ήταν αρκετά μικρός σε χωρητικότητα και ο αριθμός των συντελεστών αρκετά μεγάλος.

Ένα πολύ σημαντικό έλλειμα που υπήρχε ήταν το γεγονός ότι λόγω άλλων υποχρεώσεων δεν ήταν δυνατό να βρεθεί κάποιος φοιτητής της κατεύθυνσης «Διεύθυνση Ορχήστρας» ή «Διεύθυνση Χορωδίας» για να αναλάβει τη διεύθυνση του έργου. Παρόλαυτα, το αποτέλεσμα ήταν θετικό διότι υπήρχε εξαιρετική συνεργασία με όλα τα μέλη της ομάδας και στη συγκεκριμένη περίπτωση με την ομάδα των εκτελεστών. Ο εκτελεστής του πιάνου βοήθησε ιδιαίτερα στην διεύθυνση και στο συντονισμό των μουσικών. Ήταν μια ξεχωριστή εμπειρία για όλους διότι όλοι έπρεπε να είναι πάντα απόλυτα συγκεντρωμένοι στο έργο και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να κατανοήσουν καλύτερα τη μουσική δομή, να συνεργαστούν με τους υπολοίπους και τέλος οι ίδιοι να αποκτήσουν γνώσεις διεύθυνσης μουσικού συνόλου.

Σχετικά με τον προϋπολογισμό της παράστασης, το ποσό ανήλθε στα 370 ευρώ από το οποίο δεν συμπεριλαμβάνονταν τα έπιπλα, η ηχογράφηση και ο χώρος της παράστασης.

Η παράσταση «Το χρονικό μιας μη ευτυχισμένης οικογένειας (;)» θεωρώ ότι ήταν μια ολοκληρωμένη προσπάθεια να επιτευχθεί η γενική ιδέα του πρότζεκτ. Αν είχα τη δυνατότητα να αλλάξω κάτι αυτό θα ήταν το μακιγιάζ των ηθοποιών. Το συγκεκριμένο μακιγιάζ λειτούργησε στο ύψος του έργου αλλά κάποια στιγμή στο μέλλον θα ήθελα να δοκιμάσω κάτι διαφορετικό σχετικά με την ένταση και τις αποχρώσεις των χρωμάτων.

Παρ' όλες τις αντιξοότητες, το μεγάλο αριθμό των συντελεστών της ομάδας και την πίεση του χρόνου, ολόκληρη η προετοιμασία του Πτυχιακού Μαθήματος II «Σύνθεση για τις Τέχνες της Παράστασης» ήταν μια διαδικασία από τη οποία έλαβα γνώσεις, ήρθα σε επαφή και συνεργάστηκα με καινούργια άτομα, απέκτησα επαγγελματική εμπειρία και δημιουργήθηκαν προτάσεις για επόμενες συνεργασίες στο μέλλον.

14. Βιβλιογραφία

- Adrienne Mayor, *The Amazons: Live and Legends of Warrior Women across the Ancient World*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 2014).
- Agnolo Bronzino, *Venus, Cupid, Folly and Time* (Florence, 1540-1545).
- Alfred Adler, *The Practise and Theory of Individual Phychology*, 2nd ed. (London: Rootledge, 1999).
- Alfred Adler, «Chapter XV: On Homosexuality [1918]», στο Henry T. Stein (ed.) *The Collected Clinic Works of Alfred Adler. Journal Articles: 1914-1920. Expanding the Horizons of Child Guidance Neurosis & Phychosis* (USA: Classical Adlerian Translation Project, 2003), τόμοι 12, 4ος τόμος, 96-106.
- Alfred Adler, *Understanding Human Nature*, 1st ed. (London: Rootledge, 2013).
- Alfred Hitchcock, *Psycho* (Los Angeles: Paramount Pictures, 1960).
- Alfred Schnittke, *Concerto Grosso No. 1* (Leningrad, 1977) στο <https://www.youtube.com/watch?v=yaaRk0c-780>, ημερομηνία προσπέλασης: 015/03/18.
- Allison James and Alan Prout, *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, 1st ed. (London: RootledgeFalmer, 1990).
- Alnold van Gennep, «Introduction: Raising the Issues», στο Monika B. Vizedom and Gabrielle L. Caffee (ed.) *The Rites of Passage* (Chicago: The University of Chicago Press, 1908), 1-9.
- Alnold van Gennep, *The Rites of Passage*, 1st ed. (Chicago: The University of Chicago Press, 1908).
- Andrei Tarkovsky, *Ivan's Childhood* (Moscow: Mosfilm, 1962).
- Andrei Tarkovsky, *The Mirror* (Moscow: Mosfilm, 1975).
- Andrei Tarkovsky, *Stalker* (Moscow: Mosfilm, 1979).
- Andrei Tarkovsky, *Nostalghia* (Moscow, Rome & Paris: Sovinfil, RAI 2 & Gaumont 1983).
- Andrei Tarkovsky, *The Sacrifice* (Stockholm, Paris & London: Svenska Filminstitute, Argos Films, Film Four International, Josephson & Nykvist HB, Sveriges Television & Sandrews Film & Teater AB, 1986).
- Anna Caraveli, *Bridge Between Worlds: The Greek Women's Lament as a Communicative Event*, 1st ed. (U.S.A: Journal of American Folklore, 1980).
- Antonispetrides.wordpress.com, «Ο Ευριπίδης, η Τραγωδία και οι Σπουδές Φύλου», στον ιστότοπο ANTONISPETRIDES.WORDPRESS.COM (2013), https://antonispetrides.wordpress.com/2013/01/12/euripides_gender/, ημερομηνία προσπέλασης: 30/03/2018.
- Ardener Shirley, «The Most Essentially Female Function of All: Giving Birth», στο Ardener Shirley (ed.) *Defining Females: The Nature of Women in Society* (London: Croom Helm, 1978), 163-185.
- Αθηνά Αθανασίου, *Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις. Η μελέτη του Φύλου ως Αναλυτικού Εργαλείου στο Χώρο της Υγείας* (Μυτιλήνη: Αδημοσίευτη Πτυχιακή Εργασία, 2004).
- Αίγλη Μπρούσκου, *Λόγω της Κρίσεως σας Χαρίζω το Παιδί μου: Η Διακίνηση των Παιδιών στην Ελληνική Κοινωνία του 20ου Αιώνα*, α' έκδ. (Αθήνα: Σύλλογος για τη Μέριμνα Παιδιού και Εφήβου, 2015).
- Αλεξάνδρα Μπακαλάκη, *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*, α' έκδ. (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1994).
- Αλεξάνδρα Μπακαλάκη, *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα*, α' έκδ. (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010).
- Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Η Φόνισσα και άλλα διηγήματα*, α' έκδ. (Αθήνα: Εκδόσεις Δωρικός, 1985).
- Ana Mendieta, *Siluetta Series* (Iowa και Mexico, 1974).

- Αντωνία Κιουσοπούλου, *Χρόνος και Ηλικίες στη Βυζαντινή Κοινωνία: Η Κλίμακα των Ηλικιών από τα Αγιολογικά Κείμενα της Μέσης Εποχής (7^{ος}-11^{ος} αι.)*, α' εκδ. (Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 1997).
- Απόστολος Ποντίκας Δασκάλου, «Το έθιμο της γυναικοκρατίας», στον ιστότοπο ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (2016), <http://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82/item/99500-%CF%84%CE%BF-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.
- Αριστοφάνης, *Αχαρνείς, Λυσιστράτη, Νεφέλες, Βάτραχοι Εκκλησιάζουσες*, Μαρία Αλεξίου, Μαρία Λεπενιώτη και Ήρα Σινιγάλια (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: National Geographic, 2011).
- Barry Sonnenfeld, *The Addams Family* (Los Angeles: Orion Pictures & Paramount Pictures, 1991).
- Béla Taar, *The Turin Horse* (Budapest: T. T. Filmműhely, 2011).
- Βαγγέλης Γρ. Αυδίκος, *Το παιδί στην παραδοσιακή και τη σύγχρονη κοινωνία*, α' εκδ. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1996).
- Bertha-Eckstein Deiner, *Mothers and Amazons: The First Feminine History of Culture*, 1st ed. (San Francisco: Julian Press, 1965).
- Βασίλης Νιτσιάκος, *Λαογραφικά Ετερόκλητα*, α' εκδ. (Αθήνα: Οδυσσέας, 1997).
- Βασίλης Χλέτσος, «Η Θεά Μά'ατ, η Μεγάλη Μητέρα και το αρχέτυπο της κοσμικής Θηλυκής Αρχής», στον ιστότοπο ΜΥΘΑΓΩΓΙΑ - MYTHAGOGIA (2016), <http://mythagogia.blogspot.gr/2016/02/blog-post.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 07/04/2018.
- Βασιλική Δρομπούρα, *Τα Νανουρίσματα: Χαρακτηριστικά και οι Επιδράσεις τους - Η Περίπτωση του Νομού Γρεβενών* (Ιωάννινα: Δημοσίευτη Πτυχιακή Εργασία, 2012).
- Βασιλική Χρυσανθοπούλου, «“Νάνι που το σπέρνε αητός τσαι που το γέννα κόρη”», Η γέννηση στον ελληνόφωνο χώρο κατά τον 19ο και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα» *Αρχαιολογία και Τέχνες*, (Αρχαιολογία και Τέχνες, 2007), τεύχος 104, 45-55.
- Brian Yorkey, *Picnic at Hanging Rock* (Sydney, Ultimo & Santa Monica: FremantleMedia Group, Screen Australia & Amazon Studios, 2018).
- Carl - Gustav Jung, *Ο Άνθρωπος και τα σύμβολα του*, Αντιγόνη Χατζιθεοδώρου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Αρσενίδης, 1964).
- Carl - Gustav Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious: Collected Works of C.G. Jung*, Volume 9 (Part 1), 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1969).
- Carl - Gustav Jung, *Σύμβολα της Μεταμόρφωσης*, Φωτεινός Κατσαούνης (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Αρσενίδης, 1991).
- Carl - Gustav Jung, *Εισαγωγή στην Ερμηνεία των Ονείρων*, Κώστας Δόλκας (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 1997).
- Carl - Gustav Jung, *Ψυχολογία και Θρησκεία*, Κώστας Καλογερόπουλος (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2007).
- Carl - Gustav Jung, *Μάνταλα. Ένα βιβλίο της ψυχής: 24 Έγχρωμες εικόνες, 54 Ασπρόμαυρα σχέδια*, Έφη Ματθιοπούλου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2008).
- Carl - Gustav Jung, *Τέσσερα Αρχέτυπα. Μητέρα, Αναγέννηση, Πνεύμα, Κατεργάρης*, Γιώργος Μπαρουξής (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2009α).
- Carl - Gustav Jung, *The Red Book. Liber Novus*, 1st ed. (NYC: W.W. Norton & Company, 2009β).
- Carl - Gustav Jung, *Ψυχολογία του Ασυνείδητου*, Έφη Ματθιοπούλου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Ιάμβλιχος, 2010).
- Catherine Corsini, *Leaving* (Paris: Pyramid Distribution, 2009).
- Γιάννης Χρήστου, *Πύρηνες Γλώσσες* (Αθήνα, 1964) στο <https://www.youtube.com/watch?v=HQI0t2CR40I>, ημερομηνία προσπέλασης: 16/03/18.
- Γιάννης Χρήστου, *Η κυρία με τη Στρυχνίνη* (Αθήνα, 1967) στο <https://www.youtube.com/watch?>

- [v=cpijxmedKi0E](#), ημερομηνία προσπέλασης: 16/03/18.
- Γιάννης Χρήστου, *Αναπαράσταση III* (Αθήνα, 1968) στο <https://www.youtube.com/watch?v=kBHHeS2K0dY>, ημερομηνία προσπέλασης: 16/03/18.
- Charles Steward, *Demons and the Devil: Moral Imagination in Modern Greek Culture*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1991).
- Charlie Brooker, *Black Mirror* (London: Zeppotron, House of Tomorrow, Channel 4 & Endemol Shine UK, 2011 έως σήμερα).
- Chris Beasley, *What is Feminism?: An Introduction to Feminist Theory*, 1st ed. (Thousand Oaks: SAGE Publications, 1999).
- Chris Burden - Shoot (1971) στο <https://www.youtube.com/watch?v=q9Dd5Ze10tQ>, ημερομηνία προσπέλασης: 18/04/18.
- Chris Columbus, *Stepmom* (San Francisco: 1492 Pictures, 1998).
- Christopher Nolan, *Inception* (London & California: Syncopy Inc., Legendary Pictures & Warner Bros, 2010).
- Claude Levi-Strauss, *Ανθρωπολογία και Μύθος*, Αριστεά Παρίση (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2010).
- Γεώργιος Βιζυηνός, «Το Αμάρτημα της Μητρός μου», στο Παν. Μουλλάς (επιμ.) *Νεοελληνικά διηγήματα, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη* (Αθήνα: Ερμής, 1991), 5-27.
- Γιώργος Ιακωβίδης, *Μητρική Στοργή* (Munich, 1889).
- Γεώργιος Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας: Τα κατά την γέννησιν*, α' εκδ. (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1939).
- Γεώργιος Μέγας, *Ελληνικά έορταί και έθιμα λαϊκής λατρείας*, α' εκδ. (Αθήνα: Ανδρέας Γ. Καλοκαιρινός, 1957).
- Γιώργος Λάνθιμος, *Κυνόδοντας* (Αθήνα: Boo Productions, 2009).
- Γιώργος Λεωτσάκος, «Η Κυρία με τη Στρυχνίνη και η Μεγάλη Ευνουχίστρια Μεσογειακή Θεά-Μητέρα... ή: κάποιοι μορφοπλαστικοί παράγοντες του ψυχισμού του Γιάννη Χρήστου και το αίνιγμα των “χαμένων”[:] του έργων...» (2000), στον ιστότοπο του users.ionio.gr <https://users.ionio.gr/~GreekMus/anakoinoseis/leotsakos.htm>, ημερομηνία προσπέλασης: 10/04/2018.
- Γεώργιος Πλατάρης - Τζίμας, «Ηθη και Έθιμα, Έθιμα Βλάχων για τον Τοκετό και τη Γέννα», στον ιστότοπο Βλάχοι.net (2010), <http://www.vlahoi.net/ithi-ethima/ethima-vlahon-gia-ton-toketo-kai-tin-genna>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Darren Aronofsky, *The Foundain* (West Hollywood & Farmersville: Regency Enterprises & Foy Inc., 2006).
- Darren Aronofsky, *Requiem for a Dream* (NYC: Thousand Words & Protozoa Pictures, 2009).
- Darren Aronofsky, *The Black Swan* (U.S.A.: Cross Creek Pictures, Protozoa Pictures, Phoenix Pictures & Dune Entertainment, 2011).
- Darren Aronofsky, *Mother!* (NYC: Protozoa Pictures, 2017).
- David Parkin, «Ritual as spatial direction and bodily division», στο Daniel de Coppet (ed.) *Understanding Rituals* (London: Routledge, 1992), 11-25.
- Δημήτρης Γαβαλάς, «Ο βυθισμένος κόσμος των αρχετύπων, Η πορεία των αρχετύπων στην ιστορία της σκέψης», στον ιστότοπο ΤΟ ΒΗΜΑ πολιτισμός (1997), <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=90325>, ημερομηνία προσπέλασης: 07/04/2018.
- Δημήτρης Κ. Λουκάτος, «Ο Σύζυγος εις τα κατά την Γέννησιν Έθιμα και Λαογραφικά Ενδείξεις περί Αρρενολοχείας», *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1953-1954), σσ. 122-166.
- Δημήτρης Σαλαμάνης, «ΕΘΙΜΑ ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗΣ - ΓΕΝΝΑΣ - ΛΟΧΕΙΑΣ - ΒΑΠΤΙΣΗΣ - ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΩΝ ΠΡΟΜΑΧΩΝ», στον ιστότοπο Προμαχώτικα Νέα (2010),

http://promahi-nea.blogspot.gr/2013/04/blog-post_5169.html, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.

Διαμάντη Αναγνωστοπούλου, «Το πένθος και η απώλεια: επεξεργασία τους μέσα από τρία είδη δημοτικού τραγουδιού», *Ψυχολογικά Θέματα* (Αθήνα: Ψυχολογικά Θέματα, 1990), σσ. 145-151.

Δίχως όνομα συγγραφέα, «*Η μέρα της Μπάμπως (Μπαμπώτερα) ή Γυναικρατία*», στον ιστότοπο ΕΛΛΑΣ (2010), <https://ellas2.wordpress.com/2010/01/08/%CE%B7-%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CF%80%CE%AC%CE%BC%CF%80%CF%89%CF%82-%CE%BC%CF%80%CE%B1%CE%BC%CF%80%CF%8E%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CE%AE-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA/>,

ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.

Δίχως όνομα συγγραφέα, «*Η μέρα της Μπάμπως*», στον ιστότοπο e-evros.gr (X.X), <http://www.e-evros.gr/gr/pages/1303/h-mera-ths-mpampws>, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, *The Disrobing of Christ* (Toledo, 1577-1579).

Dorothea Lange, *Migrant Mother* (Nipomo, 1936).

Edgar Allan Poe, *Ο Μαύρος Γάτος*, Κοσμάς Πολίτης (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Αιγόκερως, 1999).

Edgar Allan Poe, *The Collected Works of Edgar Allan Poe*, 1st ed. (London: Wordsworth Editions Ltd, 2009).

Edgar Allan Poe, *The Raven*, 1st ed. (London: Penguin Books Ltd, 2013).

Edmund Leach, «*Virgin Birth*», στο Edmund Leach (ed.) *Genesis as Myth and Other Essays* (London: Jonathan Cape, 1969), 85-122.

Edvard Munch, *The Scream* (Berlin, 1893).

Emmanuel Le Roy Ladurie, *Ιστορία της Διατροφής: Προσεγγίσεις της Σύγχρονης Ιστοριογραφίας*, Μαρία Σπηλιωτοπούλου (μτφ), α' έκδ. (Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 1998).

Erich Neumann, *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1955).

Eva Basch - Kähre, *Γυναικεία και ανδρικά πρότυπα: Η γυναικεία και ανδρική ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη στην ψυχαναλυτική θεωρία*, Κατερίνα Βλάχου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999).

Evelyn Reed, *Woman's Evolution: From Matriarchal Clan to Patriarchal Family*, 1st ed. (Atlanta: Pathfinder Press, 1975).

Ελένη Μάλαμα και Στέλλα Μαντέχου, «*Γέννα (τοκετός) και έθιμα γύρω απ' αυτή*», στον ιστότοπο του Thassos Island A-way to Paradise (X.X.), <http://www.thassos-island.org/el/%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%821/item/533-%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CE%BA%CE%B5%CF%84%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%B1-%CE%B3%CF%8D%CF%81%CF%89-%CE%B1%CF%80-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%AE.html>,

ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.

Ελένη Ψυχογιού, «*Του κύκλου της ζωής: Τελετουργία της γέννησης, νανουρίσματα και ταχταρίσματα (birth rituals and lullabies in Greece)*» (2011), στον ιστότοπο του fiestaperpetua http://fiestaperpetua.blogspot.gr/2011/12/blog-post_21.html, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.

Ελευθέριος Αλεξάκης, «Γυναίκες, γάλα, συγγένεια: κοινά παλαιοβαλκανικά στοιχεία στο λαϊκό πολιτισμό των βαλκανικών λαών», στο Ελευθέριος Αλεξάκης (επιμ.) *Ταυτότητες και ετερότητες: Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα - Βαλκάνια* (Αθήνα: Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας, 1999), 43-68.

- Επαμεινώνδας. Γ. Ασλανίδης, *Το μητρικό Στοιχείο στη «Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη, Ψυχαναλυτικό Δοκίμιο*, α' εκδ. (Αθήνα: Ράππα, 1988).
- Ευαγγελία Δουλγέρη, «*Το έθιμο της «Μπάμπως» ή Γυναικοκρατία*», στον ιστότοπο aposerres.gr (2010), http://aposerres.gr/index.php?page=article&article_id=105, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.
- Ευαγγελία Χ. Λιάπη, «*Έθιμα σχετικά με τη γέννηση*», στον ιστότοπο ΚΟΚΚΙΝΟΒΡΑΧΟΣ (2012), http://kokkinovrachos.blogspot.gr/2012/05/blog-post_12.html, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Ευθύμιος Παπαταξιάρχης και Θεόδωρος Παραδέλλης, *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα, Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*, α' εκδ. (Αθήνα: Καστανιώτη, 1992).
- Frederick Engels, *The Origin Family, Private Property and the State*, 1st ed. (NYC: International Publishers, 1893).
- Gabriele Muccino, *The Purcuit of Happyness* (Culver City: Columbia Pictures, 2006).
- Georg Baselitz, *Supper in Dresden* (Castiglione Fiorentino, 1983).
- Gerda Steiner and Jorg Lenzlinger, *The Falling Garden* (Venice, 2003) στο <https://www.yellowtrace.com.au/falling-garden-gerda-steiner-jorg-lenzlinger/>, ημερομηνία προσπέλασης: 06/04/18.
- Ginette Raimbault, «*Το να είναι Κανείς σε Πένθος*», *Το Παιδί και ο Θάνατος*, Μίνα Μπούρα (μτφ) (Αθήνα: Κέδρος, 1991), 181-197.
- Gustav Klimt, *The Three Ages of Woman* (Vienna, 1905).
- Guy Saunier, *Το Δημοτικό Τραγούδι της Ξενιτιάς*, α' εκδ. (Αθήνα: Ερμής, 1983).
- Guy Saunier, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια: Τα Μοιρολόγια*, α' εκδ. (Αθήνα: Νεφέλη, 1999).
- HA Schult - Trash People (1996) στο <http://www.haschult.de/action/trashpeople>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/18.
- Hasegawa Tōhaku, *Pine Trees* (Japan, Τέλη 16ου Αιώνα).
- Θεόδωρος Παπαδέλλης, «*Η ερωτική και γονιμική μαγεία στο λαϊκό πολιτισμό της νεότερης Ελλάδας*», *Αρχαιολογία* (Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 1999), 36-41.
- Ιάννης Ξενάκης, *Psappha* (Paris, 1975) στο <https://www.youtube.com/watch?v=1CT5nSkePzg>, ημερομηνία προσπέλασης: 21/03/18.
- Ιάννης Ξενάκης, *Ais* (Paris, 1980) στο <https://www.youtube.com/watch?v=wtVPG5IpRSQ>, ημερομηνία προσπέλασης: 21/03/18.
- Ιάννης Ξενάκης, *Rebonds* (Paris, 1987- 1989) στο Rebonds A https://www.youtube.com/watch?v=bXw_phbUI2g, ημερομηνία προσπέλασης: 21/03/18. Rebonds B στο <https://www.youtube.com/watch?v=iKTF0o6wYhg>, ημερομηνία προσπέλασης: 21/03/18.
- Ibrahim Jwabreh - Anxiey (2010) στο <https://www.youtube.com/watch?v=ofXumDHPxw0>, ημερομηνία προσπέλασης: 18/04/18.
- Igorr, *Tout Petit Moineau* (Berlin: Ad Noiseam, 2012) στο <https://www.youtube.com/watch?v=MKp30C3MwVk>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/03/18.
- Igor Stravisky, *Le Sacre Du Printemps* (Clarens, 1913) στο <https://www.youtube.com/watch?v=a9M2oTHa3GM>, ημερομηνία προσπέλασης: 10/03/18.
- Igor Stravisky, *L' Histoire Du Soldat* (Morges, 1918) στο <https://www.youtube.com/watch?v=mDVlsm8MY-U>, ημερομηνία προσπέλασης: 10/03/18.
- Igor Stravisky, *Oedipus Rex* (Nice, 1927) στο <https://www.youtube.com/watch?v=Iksi83ct2ow>, ημερομηνία προσπέλασης: 10/03/18.
- Ingmar Bergman, *The Seventh Seal* (Stockholm: AB Svensk Filmindustri, 1957).
- Ingmar Bergman, *Wild Strawberries* (Stockholm: AB Svensk Filmindustri, 1957).
- Ingmar Bergman, *Persona* (Stockholm: AB Svensk Filmindustri, 1966).

- Ingmar Bergman, *From the Life of the Marionettes* (Grünwald, London, Mainz & Vienna: Bavaria Film, Incorporated Television Company, Zweites Deutsches Fernsehen & Österreichische Rundfunk, 1980).
- Ιερώνυμος Ν. Βουρβάχης, «*Η γέννηση*», στον ιστότοπο του Σφακιά η ρίζα της Κρήτης (X.X.), <http://www.e-sfakia.gr/%CE%AE%CE%B8%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%B1/175>,
ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Jackson Pollock, *No.5 1948* (Long Island, 1948).
- Jaco Van Dormael, *Mr. Nobody* (Paris: Pan Européenne, 2009).
- James McNeill Whistler, *Whistler's Mother* (London, 1871).
- Janet Cardiff and George Bures, *The Marionette Maker* (Madrid, 2014) στο <https://www.youtube.com/watch?v=oqaEPgjv50g>, ημερομηνία προσπέλασης: 06/04/18.
- Jean G. Peristiany, *Honour and Shame: The Values the Mediterranean Society*, 1st ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1966).
- Jennifer Kent, *The Babadook* (New South Wales: Screen Australia & Causeway Films, 2014).
- Jeonghun Choi, *Resonanz I - III* (Seoul, 2013) στο Marimba Solo (I) <https://www.youtube.com/watch?v=AHP-S4c2RSs>, ημερομηνία προσπέλασης: 09/03/18.
Drumset Solo (III) στο https://www.youtube.com/watch?v=_gTO0jePtEw, ημερομηνία προσπέλασης: 09/03/18.
- Jessie Nelson, *I Am Sam* (Santa Monica: Bedford Fall Productions, 2001).
- Johannes Vermeer, *The Milkmaid* (Delft, 1657-1658).
- Johann Jacob Bachofen, *Mother Right: A Study of the Religious and Juridical Aspects of Gynecocracy in the Ancient World*, 1st ed. (NYC: Edwin Mellen Press, 2003).
- John Cambell, *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, 1st ed. (Oxford: Clarendon Press, 1964).
- John Moore, *The Omen* (Los Angeles: 20th Century Fox, 2006).
- John Saliva, «The Virgin-Birth Debate in Anthropological Literature: A Critical Assessment», *University of Detroit* (Detroit: University of Detroit, 1975), Τεύχος 36, 428-454.
- John Polson, *Hide and Seek* (Los Angeles: 20th Century Fox, 2005).
- Jonathan Levine, *Warm Bodies* (Burbank: Mandeville Films, 2013).
- Jorge Bucay, *Ο Δρόμος των Δακρύων. Φύλλα Πορείας III*, Κωνσταντίνα Επισκοπούλου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Όπερα, 2012).
- José Gentil Da Silva, «Η Ιστορικότητα της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας στη Πρόσφατη Ιστορική Παραγωγή», *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* (Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986), 37-78.
- Kenji Kawai, *Ghost in the Shell* (Tokyo, 1995) στο <https://www.youtube.com/watch?v=GvaC6clrntI&t=234s>, ημερομηνία προσπέλασης: 09/03/18 και στο <https://www.youtube.com/watch?v=z64HCi2rQkE>, ημερομηνία προσπέλασης: 09/03/18.
- Kimberly Peirce, *Carrie* (California: Metro-Goldwyn-Mayer, Screen Gems & Misher Films, 2013).
- Krzysztof Komeda, *Lullaby* (Los Angeles: Harkit Records, 1968) στο <https://www.youtube.com/watch?v=7wRNX94fU94>, ημερομηνία προσπέλασης: 13/02/18.
- Κώστας Καραπατάκης, *Η Μάνα και το Παιδί στα Παλαιότερα Χρόνια*, β' εκδ. (Αθήνα: Λαογραφικό, 1979).
- La Monte Young and Maria Zazeela, *Dream House* (NYC, 1966) στο <https://www.youtube.com/watch?v=WC6bhnu5Luc&t=1s>, ημερομηνία προσπέλασης: 28/03/18.
- Lars von Trier, *Dogville* (Denmark, London & Paris: Filmek AB, Zoma Films UK, Canal+ & France 3 Cinéma, 2003).

- Lars von Trier, *Antichrist* (Denmark, Paris & Sweden: Zentropa Entertainments, arte France Cinéma, Canal+, Danmarks Radio, Film i Väst, Svenska Filminstitutet & Sveriges Television, 2009).
- LaToya Ruby Frazier, *Momme Portait Series: Shadow* (Braddock, 2008).
- Leandro Erlich - *Pulled by the Roots (As Part of City is the Star)* (Karlsruhe, 2015) στο <https://zkm.de/en/event/2015/06/leandro-erlich-pulled-by-the-roots>, ημερομηνία προσπέλασης: 28/03/18.
- Leonardo da Vinci, *Mona Lisa ή La Gioconda* (Florence, 1503-1506).
- Léon Cogniet, *Massacre of the Innocents* (Paris, 1824).
- Les Flamants Noirs and Vassilena Serafimova, *Tartar Tanz (Traditional Klezmer music)* (Paris, 2017) στο <https://www.youtube.com/watch?v=k3EInycPswE>, ημερομηνία προσπέλασης: 11/03/18.
- Lewis H. Morgan, *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism, to Civilization*, 1st ed. (Chicago: Charles H. Kerr & Company, 1877).
- Loring Danforth, Alexander Tsiaras (photos), *The Death Ritual of Rural Greece*, 1st ed. (Princeton: Princeton University Press, 1982).
- Ludwig Wittgenstein, *Γλώσσα, Μαγεία, Τελετουργία*, Κωστής Κωβαίος (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1990).
- Lynne Ramsay, *We Need to Talk About Kevin* (UK: BBC Films, UK Film Council, Footprint Investment, Piccadilly Pictures, Lipsync Productions, Independent, Artina Films & Rockinghorse Films, 2011).
- Manfred Kielnhofer, *Guardians of Time* (Berlin, 2006) στο <http://theinspirationgrid.com/guardians-of-time-sculptures-by-manfred-kielnhofer/>, ημερομηνία προσπέλασης: 29/03/18.
- Manolis Varvounis, «Death Costume and Ritual Lament in Greek Folk Tradition (19th - 20th century)», *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences* (Florida: Dr. Otto F. von Feigenblatt, 2015), Τεύχος 7, 299-317.
- Maria Mies & Vandara Shiva, *Ecofeminism*, 1st d. (London: Zed Books, 1993).
- Marina Abramovic - *The Artist is Present* (2012) στο <https://www.youtube.com/watch?v=YcmcEZxdlv4>, ημερομηνία προσπέλασης: 01/04/18.
- Mark Herman, *The Boy in the Striped Pyjamas* (London: BBC Films & Heyday Films, 2008).
- Marni Kotak - *The Birth of Baby X* (2011) στο 1) <http://www.marnikotak.com/works-birth-of-baby-x>, 2) https://www.washingtonpost.com/blogs/arts-post/post/live-birth-performance-artist-marni-kotak-delivers-healthy-baby-boy/2011/10/26/gIQA5UxoIM_blog.html?utm_term=.911c88ed60f5, ημερομηνία προσπέλασης: 18/04/18.
- Mary Daly, *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*, 1st ed. (Boston: Beacon Press, 1978).
- Maurits Cornelis Escher, *Relativity* (Baarn, 1953).
- Maxim Gorky, *Μάνα*, Άρης Αλεξάνδρου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Γκοβόστη, 2010).
- Mel Gibson, *Apocalypto* (California: Touchstone Pictures & Icon Productions, 2006).
- Michele Dean, «Η Νεολαία στους Χώρους της Βιομηχανικής και Μεταβιομηχανικής Πόλης», *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* (Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986), 157-175.
- Μαρία Γεροσίμου, *Γιάννης Χρήστου: Η Κυρία με τη Στρυχνίνη* (Θεσσαλονίκη: Αδημοσίευτη Πτυχιακή Εργασία, 1999).
- Μαρία Σακαλάκη, *Το απαγορευμένο στους δεσμούς συγγένειας: Στοιχεία για μια Ανθρωπολογία του Απαγορευμένου στη Συλλογική Φαντασία*, α' εκδ. (Αθήνα: Κέδρος, 1985).

- Μαριάνθη Βάιλα και την Λευκοθέα Τσούτση, «*Η αρχή της ζωής, ήθη και έθιμα*», στον ιστότοπο του kerasovo (X.X.), <http://www.kerasovo.gr/ethima/140.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Μαριάνθη Βάιλα και την Λευκοθέα Τσούτση, «*Το έθιμο της Μπάμπως (Γυναικοκρατία)*», στον ιστότοπο του Λαογραφία: Ήθη κι έθμα, παράδοση, Λειτουργική Μέρος του υπερκείμενου Πετρούλας Σίνη (2015), http://laografiaparadosi.blogspot.com/2015/01/blog-post_8.html, ημερομηνία προσπέλασης: 07/04/2018.
- Μαριάνθη Βάιλα και την Λευκοθέα Τσούτση, «*Pregnancy & Childbirth In Ancient Greece*», στον ιστότοπο Women in Antiquity (2017), <https://womeninantiquity.wordpress.com/2017/03/31/pregnancy-and-childbirth/>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Μαριέλλα Χρηστέα - Δουμάνη, *Η ελληνίδα μητέρα άλλοτε και τώρα*, α' εκδ. (Αθήνα: Κέδρος, 1989).
- Μαριλένα Παπαχριστοφόρου, «Το παραμύθι της νεράιδας (AT 400): Αναπαράσταση των φύλων μέσα από την έλξη/άπωση του υπερφυσικού και του ανθρώπινου στοιχείου», *Εθνολογία* (Αθήνα: Εθνολογία, 1996), 181-210.
- Ματούλα Τομαρά - Σιδέρη και Νίκος Σιδέρης, *Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα: Η δημογραφική τύχη της νεότητας*, α' εκδ. (Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986).
- Μιχάλης Γ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία: Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*, α' εκδ. (Αθήνα: Οδυσσέας, 1986).
- Nick Cassavetes, *My Sister's Keeper* (Moorpark: Curmudgeon Films, 2009).
- Νάντια Κ. Σερεμετάκη, *Διασχίζοντας το σώμα: Πολιτισμός, Ιστορία και Φύλο στην Ελλάδα*, α' εκδ. (Αθήνα: Νέα Σύνορα - Α. Α. Λιβάνης, 1997).
- Νικόλαος Γύζης, *Η Ψυχομάννα* (Munich, 1882-1883).
- Νικόλαος Ματσανιώτης, *Εμείς και το Παιδί μας*, α' εκδ. (Αθήνα: Χριστάκης, 2000).
- Νόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου, «“Γυναίκες εξωτικές” και “γυναίκες οικόσιτες”: Σκέψεις για τις ιδεολογικές εκκρεμότητες του “μέσα” και του “έξω”», *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα* (Αθήνα: Ο Πολίτης, 1991), 281-320.
- Νόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου, «Η σημειοδοτική λειτουργία της «τελετουργίας του γάμου για την ιδεολογική αναπαραγωγή των κατά φύλα κοινωνικών διακρίσεων», *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα* (Αθήνα: Ο Πολίτης, 1991), 111-152.
- Oriana Fallaci, *Γράμμα σε ένα παιδί που δεν γεννήθηκε ποτέ*, Έρη Κανδρή (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Πάπυρος, 1976).
- Patrick Douchery, *Catawampus* (Los Angeles, 2008) στο <http://www.publicartarchive.org/work/catawampus>, ημερομηνία προσπέλασης: 26/03/18.
- Paulette Couturier, «Το Παιδί και ο Λύκος: Από τη Πραγματικότητα στο Μύθο», *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* (Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας και Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986), 201-215.
- Paul Spencer, *Anthropology and the Riddle of the Sphinx: Paradoxes of Change in the Life Course*, 1st ed. (London: Routledge, 1960).
- Pearl S. Buck, *Η Μάνα*, Κώστας Δ. Κυριαζής (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Γκοβόστη, 2017).
- Pina Bausch - Frühlingsopfer (Rite Of Spring 1975) - Music: Igor Stravinsky στο https://www.youtube.com/watch?v=2w8ww_BfQBY, ημερομηνία προσπέλασης: 02/04/18.
- Pina Bausch - The Complaint of the Empress, Directed by Pina Bausch (1990), Απόσπασμα της Ταινίας στο: <https://www.youtube.com/watch?v=ZqC9cCkqEX4>, ημερομηνία προσπέλασης: 02/04/18.
- Pina Bausch - Pina-Dance Dance Otherwise We Are Lost, Directed by Wim Wenders (2011), Απόσπασμα της Ταινίας στο: <https://www.youtube.com/watch?v=zS8hEj37CrA> (The Fall Dance), ημερομηνία προσπέλασης: 02/04/18.

- Philippe Aries, *Αιώνες Παιδικής Ηλικίας*, Γιούλη Αναστασοπούλου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Γλάρος, 1990).
- Παναγής Λεκάτσας, *Η Καταγωγή της Βασιλείας. Μετάβαση από τη Μητριαρχική στη Πατριαρχική Κοινωνία*, α' εκδ. (Αθήνα: Καστανιώτης, 2006).
- Παναγής Λεκάτσας, *Η Μητριαρχία και η Σύγκρουση της με την Ελληνική Πατριαρχία*, α' εκδ. (Αθήνα: Καστανιώτης, 2006).
- Πετρούλα Σίνη, «Το έθιμο της Μπάμπως (Γυναικοκρατία)», στον ιστότοπο Λαογραφία: Έθι κι Έθιμα, Παράδοση, Λειτουργική μέρος του υπερκεμένου πετρούλας Σίνη (2015), http://laografiaparadosi.blogspot.gr/2015/01/blog-post_8.html, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.
- Πλάτων, *Πολιτεία*, α' εκδ. (Αθήνα: Πόλις, 2002).
- Πολιτιστικός Σύλλογος Σπάτων, «ΕΘΙΜΑ ΓΕΝΝΑΣ ΛΟΧΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΗΣ», στον ιστότοπο του Πολιτιστικός Σύλλογος Σπάτων (Χ.Χ.), <https://laografia-spata.gr/ethima-gennas-loxeias/>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Rank Otto, *Ο μύθος για τη γέννηση του ήρωα: Ερμηνεία*, Μάριος Μαρκίδης (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Έρασμος, 1982).
- René Magritte, *Memory* (Paris, 1948).
- Richard and Eva Blum, *The Dangerous Hour: The Lore and Culture of Crisis and Mystery in Rural Greece*, 1st ed. (London: Chatto and Windus, 1970).
- Richard Donner, *The Omen* (Los Angeles: 20th Century Fox, 1976).
- Robert Benton, *Kramer vs. Kramer* (Culver City: Columbia Pictures, 1979).
- Roman Polanski, *Rosemary's Baby* (Los Angeles: Paramount Pictures, 1968).
- Ρένα Λοντζάκη, *Ο Γάμος ως Χορευτικό δρώμενο. Η Περίπτωση των Προσφύγων της Ανατολικής Ρωμυλίας στο Μικρό Μοναστήρι Μακεδονίας*, α' εκδ. (Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, 1986).
- Sam Esmail, *Mr. Robot* (California: Universal Caple Productions & Anonymous Content, 2015 έως σήμερα).
- Salvador Dali, *The Persistence of Memory* (Port Lligat, 1931).
- Salvador Dali, *Christ of Saint John of the Cross* (Spain, 1951).
- Sarah Sze, *Untitled (Portable Planetarium)*, (Lyon, 2009) στο [https://en.wikipedia.org/wiki/Installation_art#/media/File:Untitled_\(Xe_Biennale_de_Lyon\)_4103279111.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Installation_art#/media/File:Untitled_(Xe_Biennale_de_Lyon)_4103279111.jpg), ημερομηνία προσπέλασης: 27/03/18.
- Σείριος, «Το Θρακιώτικο έθιμο της «Μπάμπως» ή της γυναικοκρατίας», στον ιστότοπο Εννέα Έτη Φωτός (2014), <http://enneaetifotos.blogspot.com/2014/01/08-01-2014.html>, ημερομηνία προσπέλασης: 23/03/2018.
- Sigmund Freud, *Beyond the Pleasure Principle*, 1st ed. (NYC: W.W Norton & Company, 1920).
- Sigmund Freud, *Η Ερμηνεία των Ονείρων*, Λευτέρης Αναγνώστου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Επίκουρος, 1995).
- Sigmund Freud, *Εισαγωγή στη Ψυχανάλυση*, Λευτέρης Αναγνώστου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Επίκουρος, 1996).
- Sigmund Freud, *Το Εγώ και το Αυτό*, Νίκη Μυλωνά (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Νίκας, 2011).
- Sigmund Freud, *Τρεις Μελέτες για τη Θεωρία της Σεξουαλικότητας*, Νίκη Μυλωνά (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Νίκας, 2013).
- Simon de Beauvoir, *Ένας Πολύ Γλυκός Θάνατος*, Γιώργος Ξενάριος (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2009α).
- Simon de Beauvoir, *Το Δεύτερο Φύλο*, Τζένη Κωνσταντίνου (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2009β).

- Σίβυλλα Δημητρίου-Κοτσώνη, «Η Ιστορική Διάσταση στην Ανθρωπολογική Προσέγγιση της Θρησκείας», στο Σίβυλλα Δημητρίου-Κοτσώνη (επιμ.), *Εθνολογία*, Τεύχος 2 (Αθήνα: Περιοδικά, 1993), 261-277.
- Socratis Votskos and Harris P., *Kolida Babo* (Αθήνα, 2016) στο <https://www.youtube.com/watch?v=XFGmVeHNpEo&list=PLmudVN3t4BRrylt1UeQ-Cnyjk3NYo06C8>, ημερομηνία προσπέλασης: 11/03/18.
- Sol Lewitt, *Brushstrokes* (San Francisco, 1995).
- Stanley Kubrick, *2001: A Space Odyssey* (Los Angeles & London: Metro-Goldwyn-Mayer & Stanley Kubrick Productions, 1968).
- Stanley Kubrick, *The Shining* (UK: Peregrine Productions & Hawk Films, 1980).
- Steward Thorndike, *Lyle* (Philadelphia: Breaking Glass Pictures, 2014).
- Στίλπων Κυριακίδης, *Αι Γυναίκες εις την Λαογραφία: Η Λαϊκή Ποιήτρια - η Παραμυθού - η Μάγισσα, Τέσσαρα Λαογραφικά Μαθήματα*, α' εκδ. (Αθήνα: Ιωάννης Ν. Σιδέρης, 1920).
- Σωτήρης Μανωλόπουλος, «Μια παρατήρηση βρέφους: Η επίδραση μιας προηγούμενης αποβολής στην εξέλιξη της σχέσης μητέρας - παιδιού», *Ψυχολογικά Θέματα* (Αθήνα: Ψυχολογικά Θέματα, 1990), 164-174.
- Terrence Malick, *The Tree of Life* (U.S.A.: River Road Entertainment & Plan B Entertainment, 2011).
- Thomas Enhco and Vassilena Serafimova, *Dilmano, Dilvero/Variations on a Bulgarian Folk Song* (Paris, 2016) στο <https://www.youtube.com/watch?v=Zvebvei-42A>, ημερομηνία προσπέλασης: 11/03/18.
- Tim Burton, *Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street* (U.S.A.: DreamWorks Pictures, Parkes/MacDonald Production & The Zanuck Company, 2007).
- Toni Morrison, *Αγαπημένη*, Έφη Καλλιφατίδη (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Νεφέλη, 1987).
- Unknown, *Damage done to Diego Velazquez's painting "Rokeby Venus" (1647) by Mary Richardson's attack* (London, 1914).
- Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, 1st ed. (London: Routledge, 1969).
- Victor Turner, *Image and Pilgrimage in Christian Culture*, 1st ed. (Oxford: Blackwell, 1978).
- Victor Turner, *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*, 1st ed. (New York: PJA Publications, 1982).
- Vincent Van Gogh, *The Potato Eaters* (Nuenen, 1885).
- Vziampka, «Η ερωτική και γονιμική μαγεία στο λαϊκό πολιτισμό της νεότερης Ελλάδας» (2011), στον ιστότοπο του archaeology and arts, <https://www.archaiologia.gr/blog/issue/%CE%B7-%CE%B5%CF%81%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B1%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BB%CE%B1%CF%8A%CE%BA/>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/2018.
- Walter Burkert, *Ελληνική Μυθολογία και Τελετουργία. Δομή και Ιστορία*, Ηλέκτρα Ανδρεάδη (μτφ), α' εκδ. (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997).
- William Golding, *To the Ends of the Earth (Trilogy): I Rites of Passage*, 1st ed. (London: Faber, 1980).
- Yoko Ono - Cut Piece (1964) στο <https://www.youtube.com/watch?v=pTGSsWVK2Eo>, ημερομηνία προσπέλασης: 05/04/18.